

**4 א (20)****אב**

החודש החמישי בלוח העברי הקדום, והחודש האחד-עשר בלוח המתחיל בתשרי. יש בו 30 יום. שמו אב – ומנחם אב מאז שביית המקדש הראשון חרב בתשעה בו. מזלו: אריה. מלבד יום הצום – ט באב – על חורבן בית ראשון ובית שני, נוהגים אבלות גם בימים מראש החודש; ט"ו באב הוא יום חג, שבו לבשו בנות ישראל לבן וירדו לחולל בכרמים, זכר לדרך שבה חזר שבט בנימין לחיק ישראל אחרי שכמעט נכחד בשל פרשת פילגש בגבעה.

**3 א (22)****אבא ושרה (נאמן)**

על שמם של שרה (1872–1958) ואבא (1872–1961) נאמן, ממייסדי תל-אביב, שבנו את ביתם ברחוב לילינבלום. שרה מושלי נולדה בירושלים ועברה עם משפחתה ליפו ואחר כך לנוה צדק\*. עם נישואיה פתחה חנות, ובד-בבד היתה פעילה בארגוני נשים ובמוסדות צדקה, נטלה חלק בהקמת בית ספר מקצועי לנערות והיתה שותפה, עם בעלה, בייסוד העיר תל-אביב. אבא נאמן נולד בליטא ועלה לארץ-ישראל עם משפחתו בהיותו בן שמונה. בשנת תר"ס (1900) הקים ביפו בית מלאכה למכניקה, ובמשך עשרות שנים חינך בו מאות צעירים לעבוד במתכת; בעיקר התמחה בבניית משאבות לבארות בפרדסים הרבים שניטעו באותן שנים. כן בנה תפאורות להצגות חובבים, השתתף בתזמורת הראשונה במושבה הגרמנית ביפו ופעל בארגוני צדקה. בערוב ימיהם התיישבו בני הזוג נאמן בירושלים.

**4 ב (20) אַבְדֵרְהַם, דוד בן יוסף (המאה ה־14)**

מחבר ספר אבודרהם, פירוש על סידור התפילה והברכות, כולל הגדה של פסח. הצורך בפירוש כזה נבע מכך שכבר בימיו היו מנהגים שונים ונוסחי תפילה שונים בתפוצות ישראל. נולד וחי בסביליה שבספרד. משמו, שפירושו "אבי המטבעות", אפשר ללמוד כי אחד מאבותיו היה יוצק מטבעות.

**1 ב (26)****אַבּוּטְבוּל, יעקב (1810–1880)**

מבוני יפו וממבשרי פריצת חומותיה. נולד ברבאט שבמרוקו, עלה לארץ-ישראל בנעוריו עם אביו וישב עמו בירושלים. היה מראשוני היהודים הספרדיים המערביים (יוצאי צפון

אפריקה) שרכשו חלקות קרקע מחוץ לחומות. ב־1864 עסק במסחר – יבוא טקסטיל ויצוא תפוזים – ועבר לגור ביפו בבית שהקים סמוך לשער הראשי בחומת העיר. בביתו היה ח'אן יהודי. היה פעיל בקהילת יהודי יפו, ובניו שלמה ואברהם, וכן נכדיו וניניו, המשיכו בדרכו. בשנת 2001 נבחר נינו, הנושא את שם אבי־סבו, ליקיר העיר תל־אביב־יפו.

**אבולעפיה, חיים (1744–1660) (21) ד 4**  
מחדש היישוב היהודי בטבריה\*. נולד בחברון למשפחת רבנים ממגורשי ספרד שממנה יצאו גם משוררים, מדינאים ומנהיגי הקהילה היהודית. בילדותו התיישבה משפחתו בירושלים. הוסמך לרבנות ונבחר לרב של צפת. ב־1720 היה לראש רבני איזמיר בתורכיה. ב־1740, והוא כבן 80, נקרא על ידי מושל הגליל לחדש את היישוב היהודי בטבריה אחרי שנים רבות של חורבן. מספריו עץ החיים, מקראי קודש.

**אבוקה (6) א 1**  
חווה חקלאית שהקימה קבוצת פועלים שהתארגנה להתיישבות ב־1941, עברה לעמק בית שאן ב־1942 והתפרקה ב־1956. השם סמלי: הלהבה שבראש הלפיד\*.

**אבטליון (המאה ה־1 לפנה"ס) (22) ב 4**  
אב בית־הדין בזוג הרביעי מחכמי המשנה שבו כיהן שמעיה\* כנשיא הסנהדרין\*. תלמידם של שמעון בן שטח\* ויהודה בן טבאי. הוא וכן שמעיה היו בני גרים, ואף־על־פי־כן לא נמנע מהם להגיע למעמדם החשוב. כמעט תמיד נמסרו ההכרעות בענייני הלכה בשם שניהם. הלל הזקן\* למד מפיהם תורה, ונראה שנעשה נשיא הסנהדרין גם בזכות כך. מדברי אבטליון ידועה האמרה "חכמים הזיהרו בדבריכם" (אבות, א) והסבר מפורט בצדה.

**אביאסף (19) ד 3**  
השלישי בבני קורח – "ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף" (שמות, ו, 24). כאשר בלעה האדמה את קורח ועדתו, מציין הכתוב בפירוש "ובני קרח לא מתו" (במדבר, כו, 11); היינו, לא התמרדו עם אביהם.

**אביגור, שאול (1899–1978) (8) ב 2**  
ראש המוסד לעלייה ב – ה"העפלה" (העלייה הבלתי ליגלית) בתקופת המנדט. נולד ברוסיה, עלה לארץ־ישראל ב־1912 ולמד בגימנסיה הרצליה. הצטרף לקבוצת כנרת ב־1920 והשתתף בקרב על תל חי. היה בהנהגת ההגנה\*. מסוף שנות ה־30 פעל להבאת יהודים מאירופה וממדינות ערב, ועמד בראש המוסד לעלייה ב ב־1939–1947. ב־1948 היה ראש הרכש (ההצטיידות בנשק) באירופה. אחרי ששכל את בנו גור, שינה את שם משפחתו (מאירוב) כדי להנציחו. עם הקמת

המדינה היה מהעובדים הבכירים במשרד הביטחון ומהמעטים שהובאו בסודו של בן-גוריון\*. שנים רבות פעל בגלוי ובסתר להידוק הקשרים עם יהודי ברית-המועצות ולהבאתם ארצה.

### למה דווקא אביאסף?

אחת התעלומות המעסיקות כל מי שיתבונן בשלטי הרחובות באזורים מסוימים של תל-אביב - למשל, בשכונת התקווה - היא מדוע נבחרו דווקא השלישי בבני קורח (אביאסף), הראשון בתאומים שנולדו לתמר ויהודה (זרח), במה זכה צלפחד אבי חמש הבנות? ומי הם ורדיאל, יקותיאל, נוריאל וקדמיאל? מסתבר שב-1954 נדרשו חברי ועדת השמות לתת פתרונות למאות רחובות - חלקם, כפי שנאמר בפרוטוקול של הוועדה, "עומדים להריסה לפי תכנית בניין-ערים". משום כך גזרה הוועדה כי "אין לקבוע שמות-זיכרון קבועים, מפני הכבוד, ויש לקבוע שמות ארעיים, לשם נוחות התושבים בלבד, שמות שיוחלפו במשך הזמן." חלק מהשמות הוחלפו בשמות חדשים; וחלק יוחלפו בעתיד-שהרי הזמן נמשך...

**אבידן, דויד (1934-1995) (6) א 1**  
משורר. נולד בתל-אביב וחי בה רוב ימיו. למד באוניברסיטה העברית. שיריו נדפסו מ-1950, בהיותו בן 16. נודע כמי שהרחיב את תחומיה של לשון השירה במטאפורות נועזות ועם זאת ביצירת שירה המעוקרת כביכול מרגש. עסק גם בקולנוע, טלוויזיה ואמנות פלסטית, ופיתח חזון של שימוש באמנויות שונות בכפיפה אחת. חתן פרס ביאליק.

**אבידן, שמעון (1912-1994) (18) ב 3**  
ממפקדי ההגנה וצה"ל במלחמת העצמאות. נולד בגרמניה, ועלה לארץ-ישראל ב-1934. מ-1940 היה לחבר קיבוץ עין השופט. היה איש פלוגות השדה (פו"ש) ומאנשי וינגייט בשנות המרד הערבי 1936-1939. פיקד על "המחלקה הגרמנית" של הפלמ"ח במלחמת העולם השנייה, ואחרי מלחמה זו פיקד על גדוד בפלמ"ח. ב-1947 מונה למפקד חטיבת גבעתי\*, פיקד על מבצע נחשון\* - המאמץ הגדול הראשון לפרוץ את הדרך לירושלים - והיה אחראי לבלאימת הפלישה המצרית באביב 1948. עם שחרורו מצה"ל היה מפעילי הקיבוץ הארצי והשומר הצעיר בענייני ביטחון.

**אביטל (19) ד 3**  
מנשותיו של דוד המלך\*, אם בנו החמישי, שפטיה. דוד נשא אותה בחברון בנוסף על אחינועם ואביגיל, מעכה, חגית

ועגלה, וזאת בימים שבהם היה מלך יהודה בלבד, כפי שמסופר בשמואל ב, ג. ב-1953 הוקם בעמק יזרעאל, סמוך לגלבוע, מושב בשם זה – ראשון ליישובים בחבל תענך. על נסיבות מתן השם ראו במסגרת בעמוד 19.

### אבימלך (המאה ה-11 לפנה"ס) (19) ד 3

מלך ישראל בימי השופטים\*, שמלך שלוש שנים בשכם. היה בנו של השופט גדעון מפילגשו בשכם, התנשא למלוך בעזרת אחי אמו, הרג את שבעים אחיו, ורק יותם נמלט מהטבח. במאבק נגד מתמרדים גילה המלך מנהיגות – "מה ראיתם עשיתי, מהרו עשו כמוני" – ונהרג כששם מצור על תבץ ופרץ לתוכה: "ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גולגלתו" (שופטים פרק ט). גם מלך גרר בימי אברהם ויצחק נקרא אבימלך.

### אבינרי, יצחק (1900–1977) (26) ב 1

בלשן וחוקר הלשון העברית. נולד ברוסיה, ובבית אביו הרב דיברו עברית. עלה לארץ-ישראל ב-1914 ולמד בגימנסיה הרצליה. אחר כך חזר לרוסיה ולמד באוניברסיטאות אודסה, ברלין ופריס. שב ארצה ב-1926, ופירסם כ-50 שנה מחקרים ומדריכי לשון שעניינם השפה העברית. ספרו הגדול הוא *יד הלשון*.

### אביצור, שמואל, פרופ' (1908–1999) (26) ב 1

חוקר הארץ ומקנה ידיעותיה לאלפי תלמידים. מראשוני המארגנים של חוגי הטיולים בארץ. נולד בבאקו (אזרבייג'אן), הצטרף בילדותו ל"צעירי ציון" והיה אסיר ציון. עלה לארץ-ישראל ב-1931 והתגורר מאז בתל-אביב. כבר ב-1938 הקים את המדור לידיעת הארץ במרכז לתרבות ולחינוך של ההסתדרות, יזם את הקמת המכון לידיעת הארץ על שם חיים אבשלום והתמסר לניהול המקום ולהוראה בו. במסגרת המכון הקצה מקום לתחום "אדם ועמלו" לתולדות כלי העבודה ומתקני הייצור בארץ, שב-1982 עבר למשכן קבע במוזאון ארץ-ישראל. במהלך חייו חיבר מאות מאמרים וכעשרים ספרים בידיעת הארץ. חתן פרס ישראל תשל"ז לחקר תרבויות וכן יקיר תל-אביב-יפו תש"ן.

### אבישי (5) ד 1

מגיבורי דוד המלך\*, אחיהם של שר-הצבא יואב\* ושל עשהאל\*. האחים נקראו על שם אמם, צרויה, אחותו של דוד. אבישי היה הבכור, ולעתים נכתב שמו אבשי. וותר מכול הצטיין באהבה נאמנה לדוד דודו: "ויען דוד ויאמר אל אחימלך החתי ואל אבישי בן צרויה אחי יואב לאמור 'מי ירד אתי אל שאול אל המחנה', ויאמר אבישי 'אני ארד עמך'" (שמואל א, כו).

**אבן גבירול, שלמה (המאה ה-11 לספירה) (16) ב 2**  
 משורר עברי ופילוסוף, מהגדולים באנשי הרוח בתקופת הפריחה של היהדות בספרד. בראשי תיבות: רשב"ג. נולד במלגה שבספרד ב־1020 או ב־1022, ועבר עם הוריו לסרגוסה. החל לכתוב שירים בהיותו נער בן 16 ואולי אף לפני כן. חיבר שירי קודש ושירים מיסטיים שביטאו אמונה עזה והתבוננות עמוקה בדת היהודית ובצדם שירי אהבה, שירים לאומיים ופיוטים שונים, במגוון משקלים שהיו נהוגים גם בערבית, וכן ספרי פילוסופיה ובהם *מקור חיים*\*. בהיותו כבן 23 או 25 עבר לגרנדה. נפטר בוואלנסיה והוא כבן 36 או 38.

**אבן ג'נאח, יונה (16) א 3**  
 מגדולי הבלשנים העבריים בימי הביניים (סוף המאה ה־10 עד אמצע המאה ה־11). נולד בקורדובה שבספרד, למד מפי מנחם בן סרוק\*, עסק בחקר הלשון העברית ובדקדוקה. נפטר בסרגוסה. שני החלקים בספרו הגדול נקראים *ספר הרקמה* ו*ספר השורשים*.

**אבן סינא [אבו עלי] אלחוסיין (980-1037) (27) ג 2**  
 מגדולי הפילוסופים הערבים, הנחשב לאבי חכמי הרפואה הערבים. נולד בבוכרה, היום באוזבקיסטאן, ועוד כשהיה נער ריפא את השולטן. מת בפרס, היום איראן, בשעה שנלווה למושל אספאהאן. בפי הפילוסופים באירופה, שגם עליהם היתה לו השפעה רבה, שובש שמו והוא קרוי *אויקנה*.

**אבן ספיר (5) ד 4**  
 כינוי הנגזר משם הספר שכתב הנוסע יעקב הלוי ספיר (1822-1882). נולד בבלרוס. נסע למזרח, עלה לארץ־ישראל והתיישב בירושלים שבה היה למדפיס. בספר שהרחוב נושא את שמו תיאר את מסעותיו אל המזרח התיכון, ובייחוד לתימן, וכן אל המזרח הרחוק. על שם הספר מושב בפרוזדור ירושלים שהוקם ב־1950. נכדו הוא אליהו ספיר\*, ונינו – יוסף ספיר (1902-1972), ח"כ ושר שכיהן לפני כן כראש עיריית פתח תקוה.

**אבן עזרא, משה (1055-1135) (16) ב 2**  
 משורר עברי בספרד. נקרא גם בן עזרא. נולד בגרנדה, ונראה שהיתה לו שם משרה רמה. מקובל שעודד את רבי יהודה הלוי\* לעסוק בשירה. ב־1090 כבשו המורביטים את עירו, והקהילה היהודית נחרבה. נחלץ בקושי מהעיר, ובשארית חייו ידע סבל רב. (לכתחילה נקרא הרחוב על שמו של אברהם אבן עזרא, משורר, פילוסוף ופרשן הידוע בראשי תיבות שמו, ראב"ע. לימים נקבע רחוב הראב"ע\* על שמו.)

**אבן רושד** [או: רשד], **מוחמד** (1126-1198) (27) ג 2  
 מגדולי הפילוסופים הערבים בספרד בתקופה שבה שלטו בארץ זו. נולד בקורדובה ושימש בה כקאדי ב־1171; החזיק במשרה דומה גם בערים אחרות. היה רופא החצר של הח'ליף אבו יעקב יוסף. כתב ספרי פילוסופיה, ובהם פירושים לכתבי אפלטון ואריסטו. נחשב לכופר בעיני חכמי האסלאם, נרדף, הוגלה, וספריו הועלו באש. מת במרוקו. בפי עמיתיו הפילוסופים באירופה שובש שמו והוא קרוי אַרוֹאָס.

**אבן שושן, אברהם** (1906-1984) (26) ב 1  
 מחבר *המילון השלם* שהיתה לו הבכורה בספריות ובבתי הספר מ־1947 ובמשך כ־50 שנה. נולד בבלרוס, עלה לארץ־ישראל ב־1925, ועסק בהוראה ובניהול מוסדות לימוד שונים, ובהם המחלקה להנחלת הלשון ליד משרד החינוך והתרבות (1952-1953). היה מעורכי עיתון הילדים *עתוננו*, שבו נדפסו סיפורים, שירים ומחזות פרי עטו. מלבד המילון פירסם גם *קונקורדנציה חדשה לתנ"ך*, *קונקורדנציה לשירי ביאליק* (עם סגל) ותירגם ספרים לילדים. חתן פרס ישראל ללשון לשנת תשל"ח-1978.

**אבני זכרון** (14) ב 3  
 שם סמלי. ניתן לרחוב הכניסה אל בית־העלמין בנחלת יצחק\*.

**אבנר** [בן נר] (5) ד 1  
 שר צבא שעמד בראש צבאו של שאול המלך\*. נר וקיש היו בני אביאל; ומכאן שהמלך שאול ושר צבאו אבנר היו בני דודים. בקרב שהתפתח בין אנשי שאול ואנשי דוד\* הרג אבנר את עשהאל\*, אחיהם של יואב\* ואבישי\* גיבורי דוד. אחרי ששאול נפל בקרב הגלבע, בא אבנר אל דוד כדי להציע לו ברית. יואב דיבר אליו בידידות לכאורה, והרגו (שמואל א ו־ב).

**אבנר, מאיר** (1872-1955) [שדרות] (11) ד 2  
 מְמַנְהִיג הציונות ברומניה. נולד בבוקובינה, הוסמך כדוקטור למשפטים באוניברסיטת צ'רנוביץ. היה ציר בקונגרס הציוני הראשון וחבר בוועד הפועל הציוני שבראשו עמד הרצל. היה ראש קהילת צ'רנוביץ, ונבחר למוסדות המחוקקים ברומניה: בשנים 1926-1934 היה ציר בפרלמנט ובסנט. ב־1940 עלה לארץ־ישראל.

**אבנר, אלימלך - ראו זליג**

**אב־רְבִּנְאֵל, דון יצחק** (1437-1508) (22) א 3  
 מְדִינָאִי, פילוסוף וממפרשי התנ"ך. מזרע בית דוד. נולד בליסבון לאביו יהודה, איש כספים. הגיע למעמד רם של גזבר, מעין שר האוצר לאלפונסו החמישי מלך פורטוגל. ברך

לספרד ב־1483, שירת את מלכיה פרדיננד ואיזבלה וניסה – ללא הצלחה – למנוע את הגירוש של 1492. עם בוא פקודת הגירוש הפליג לאיטליה ושירת בחצר המלכות של נפולי. לבסוף התיישב בוונציה ב־1503. בנו יהודה היה רופא, משורר ואיש הרנסנס הידוע כליאון אַבְּרָאוּ (העברי); בנו שמואל היה ממנהיגי הקהילה בנפולי.

**אברך, ישעיהו (1912–1988) (6) א 2**  
סופר ועיתונאי. נולד באוקראינה, עלה לארץ־ישראל ב־1935 והיה חבר קיבוץ מרחביה. במלחמת העולם השנייה התנדב ליחידות היהודיות בצבא הבריטי. היה חבר מטה מחוז תל־אביב של ההגנה\*. מהראשונים ששימשו קציני חינוך בצה"ל. חיבר ספרים ומאמרים רבים, חתן פרס סוקולוב (1975) וחתן פרס ישראל לעיתונאות בתשמ"ו–1986.

**אגדתי, ברוך (1895–1976) (5) ד 2**  
מיוצרי המחול העברי המקורי. נולד בבסרביה, רומניה, למד בלט באודסה, רוסיה, ואחרי שעלה לארץ־ישראל ב־1910 למד ציור בבצלאל. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה גורש מהארץ והיה רקדן בלט באודסה. מששב ארצה ב־1919 גר בתל־אביב, יזם נשפי פורים המוניים בתל־אביב וקרנבל שממנו התפתח רעיון העדלאידע, יצר ריקודים עממיים שהידוע בהם הוא הורה אגדתי למנגינה יהודית־רומנית (מאוחר יותר חיבר אוריה בוסקוביץ מוסיקה מקורית בשם זה); היה צייר והקים אולפן סרטים שבו יצר יומנים מחיי הארץ ואת הסרט זאת היא הארץ. בשנת מותו הוענק לו התואר יקיר תל־אביב.

**אגריפס (10 לפנה"ס–44 לספירה) (12) ב 4**  
המלך האחרון ביהודה. בנו של אריסטובלוס השני ונכד למרים החשמונאית\* והורדוס. גדל ברומי והתרחק מהיהדות. התמנה למלך הבשן והגליל בידי הקיסר הרומי קליגולה (37 לספירה) ולמלך יהודה והשומרון בידי הקיסר קלאודיוס (41 לספירה). התחבב על עמו והתקרב מחדש ליהדות ולרעיון העצמאות היהודית. עם מותו פסקו מלכים יהודים ביהודה; בנו, אגריפס השני, שלט על הגולן והחורן וסייע לרומי בפרוץ המרד הגדול.

**א"ד גורדון – ראו גורדון, אהרן דוד**

**אד קוץ' – ראו קוץ', אד**

**אדירים (5) ג 1**  
שם מושב בחבל תענך, מדרום לעפולה, שהוקם ב־1956. כרבים מיישובי החבל, מרמז שמו לפסוק משירת דבורה: "אז

ירד שָׁרִיד לְאֲדִירִים עִם... (שופטים, ה) - ורש"י מפרש ירד מלשון רדה: השריד (ישראל) משל באדירים, כלומר: גברו ישראל על הכנעני. בסמוך רחובות כורזים ואלמגור.

**אד"ם הכהן (1794-1878) (16) ב 2**

השם הספרותי שבו נודע אברהם דב מיכילישקר (אד"ם) [הכהן] לבנזון, ממשוררי תקופת ההשכלה. נולד בוילנה, בירת ליטא. בנו היה אף הוא משורר, מיכה יוסף לבנזון (מיכ"ל\*).

**אדר (20) א 4**

החודש השנים-עשר בלוח העברי הקדום, והחודש השישי בלוח המתחיל בתשרי. יש בו 29 יום. מזלו: דגים. בשנה מעוברת הוא נקרא אדר ב, ולפניו נוסף אדר א ובו 30 יום. האמרה "משנכנס אדר, מרבין בשמחה" נסבה על חג מיוחד במינו, פורים, שבו חוגגים הצלה מפורענות שהיתה גם הצלה מהתבוללות; הסיפור מובא במגילת אסתר, וייחודו מכל ספרי התנ"ך בכך שאלוהים אינו נזכר בו כלל אף-על-פי שסדר ההתרחשויות מעיד כי היפוך היוצרות ("ונהפוך הוא") היה נס.

**אהבת ציון (15) ד 1**

הידוע בספריו של אברהם מאפו\*, שמילא תפקיד חשוב בהתעוררות לציון שנקראה בשנים הבאות ציונות. חובבי ציון\* מצאו בו מניחוחות ארץ-ישראל המעוררים אהבה כלפיה, גם בגלל האופן המציאותי שבו מתוארים החיים בה וגם בזכות השימוש בשפה העברית - אמנם תנ"כית - לצורך סיפור חולין. סיפור אהבתם של תמר ואמנון הרועה מתרחש בימי מלכות חזקיה (בית ראשון), וכולו געגועים לחיי הכפר השלווים בארץ-ישראל. הספר נדפס ב-1853, ושימש השראה לאגודות חובבי ציון. עוד בחיי המחבר תורגם הספר לרוב שפות אירופה וכן לערבית.

**אהוד [בן גרא] (5) ד 1**

מהשופטים\*, שהנהיגו את שבטי ישראל במאה ה-11 לפנה"ס והדפו פולשים ועמים שכנים. 18 שנים נאלצו בני ישראל לעבוד את עגלון מלך מואב שנעזר בעמון ועמלק, עד שקם אהוד בן גרא משבט בנימין והושיע את עמו בכך שחדר לארמונו של המלך והרגו (שופטים, ג).

**אהלי יעקב (25) ד 2**

שם ספרו של הרב יעקב רוזנהיים (1870-1965), שהיה ממקימי ההסתדרות העולמית של אגודת ישראל ושימש כנשיאה מ-1929 ועד לפטירתו. נולד בגרמניה, ייסד הוצאה לאור שבה נדפסו ספרי דת ורכש עיתון ששימש שופר ליהדות החרדית. מגרמניה היגר לבריטניה ב-1933 ולארצות-הברית ב-1940; בשנותיו האחרונות התגורר בתל-אביב ותמך בהשתלבות מפלגתו במערכי השלטון.

**אהרונוביץ', יוסף (1877–1937) (17) ג 4**  
 ממיסדי מפלגת הפועל הצעיר (1905) והעיתון שנשא את שמה (1907). נולד באוקראינה, היה מאנשי העלייה השנייה, מנהל בנק הפועלים, מראשי תנועת העבודה וחבר מועצת עיריית תל-אביב. על שמו נקרא מושב בית יוסף בעמק בית שאן, שנוסד ב-1937 במסגרת יישובי חומה ומגדל ובעיצומם של המאורעות ("המרד הערבי"). אשתו, הסופרת דבורה בארון (1887–1956), היתה שותפתו לעריכת הפועל הצעיר; פירסמה סיפורים קצרים וערכה את כתבי בעלה אחרי מותו. על שמה גינת דבורה בארון.

**אהרונסון, שלמה, רב (1863–1935) (22) א 1**  
 רב ראשי לתל-אביב בתחילת השלטון הבריטי בארץ-ישראל. נולד ברוסיה והיה מחסידי חב"ד. מראשוני חובבי ציון\* ומהמצדדים בציונות המדינית מול המלעיזים עליה מקרב הציבור החרדי. שימש כרב בערים שונות; בין היתר, כשהיגר לברלין, היה רבם של פליטים יהודים רוסים שנמלטו אליה מהמהפיכה הבולשביקית. עלה לארץ ב-1923 ונעשה רב ראשי אשכנזי לתל-אביב לצדו של הרב מאיר חי עוזיאל\* שייצג את העדה הספרדית.

**אוארבך, משה ברוך (1812–1882) (22) א 3**  
 סופר יהודי גרמני הנחשב לאבי הסיפור הלאומי העממי בגרמניה, שבה נולד. למד תיאולוגיה ופילוסופיה באוניברסיטה, נאסר במינכן כשהשתתף בתנועה של סטודנטים מהפכנים. בצאתו מהכלא פנה לכתובה ספרותית. כתב ביוגרפיות, רומן מחיי שפינוזה\* (1837) ורומן שבו גם דמותו של משה מנדלסון\* (1839). התפרסם בזכות סיפורי כפר שכתב בשנות ה-40 וה-50 של המאה ה-19. ספרו לנוער, *יחפיה* (1856) תורגם לעברית פעמיים. תירגם את כתבי שפינוזה, נלחם באנטישמיות וסופו שהיגר לצרפת, שבה נפטר.

**אוגרית (7) ג 3**  
 עיר קדומה בצפון סוריה, על חוף הים. שמה נזכר בתעודות קדומות, וזיהוי אוגרית עם חורבות ראס שמרה זכה לאישור בחרסים הכתובים שנמצאו בחפירות הארכיאולוגיות שנעשו בה. המקום היה מיושב אלפי שנים, ושליטי העיר קיימו קשר עם כרתים בים התיכון ועם ארם נהריים – עיראק של היום. מרתקים במיוחד המיתוסים הספרותיים שהתגלו במקום. עוד מימי קדם איבדה העיר מזוהרה, כנראה עקב פלישת גויי הים, הפלשתים.

**אוהב ישראל (26) ב 3**  
 שם אחד מקבצי דרשותיו של רבי אברהם יהושע השיל (1745–1825) המכונה הרב מאפטה; רב נודע שנועד בפולין ומת בפודוליה שבאוקראינה שהיתה אז חלק מפולין.

**אוֹזְשִׁקוּבָה, אֶלִיָּזָה (1841–1910) (26) ב 1**  
 סופרת. נולדה ופעלה בפולין, כתבה בשפתה לילדים ולבני נוער מתוך רגישות לעוני ולסבל האנושי, גם של יהודים, וכן חזרה וסיפרה מאגדות המיתולוגיה היוונית. סיפוריה הראשונים נדפסו ב־1866. העניין שגילתה ביהודים התבטא גם בכך שלמדה את מנהגיהם ותולדותיהם, וכן יידיש ועברית. בספרה *מירטלה* (1886) מתגלים הידע וההבנה האלה בסיפורה של נערה יהודייה – שמה מיתרגם לעברית כהדס – שגלתה לרומא לאחר חורבן בית שני והתאהבה, לאסונה, בצעיר לא־יהודי.

**אוּלִיפֶנט, לוֹרֶנס (1829–1888) (21) ג 1**  
 מדינאי, דיפלומט וסופר ממוצא סקוטי, וכן נוסע ומיסטיקן נוצרי ומעין חובב ציון. נולד בדרום אפריקה, היה חבר בבית הנבחרים הבריטי ב־1865–1867, והחל להתעניין בשאלת ארץ־ישראל כשהתחוללה המלחמה בין רוסיה לתורכיה ב־1878. כדי לסייע לתורכיה, הציע לגייס כספים להתיישבות יהודית נרחבת בארץ־ישראל, ואף הצביע על המקום הראוי לכך – חבל הגלעד ממזרח לירדן. בספרו *ארץ הגלעד* (1880) מפורטת תכניתו. בהצעתו תמכו בנימין ד'ישראל, ראש ממשלת בריטניה, ולורד סולסברי. הוא עצמו התיישב במחוז חיפה וסייע למושבות הראשונות; אימבר\*, מחבר *התקווה*, היה מזכירו. ספר מאמרים פרי עטו, *חיפה*, ראה אור בעברית בעריכת רחבעם זאבי (1976).

**אונטרמן, איסר יהודה, הרב (1886–1976) (18) ב 3**  
 רב ראשי לישראל. נולד בגרודנו, ליטא, והיה רב בקהילות שונות בארץ זו. אחרי מלחמת העולם הראשונה עסק בשיקום הישיבות, וב־1924 נבחר לרב של ליברפול בבריטניה. היה חבר תנועת המזרחי מראשיתה, ציר לכמה מן הקונגרסים הציוניים וסגן נשיא הקרן הקיימת לישראל\*. ב־1946 נבחר לרב של תל־אביב, ומשנת 1964 עד 1972 כיהן כרב ראשי לישראל.

**אונקלוס (המאה ה־1 ותחילת ה־2 לספירה) (11) ד 4**  
 מתרגם התורה לארמית. גר שלפי השמועה היה בן אחותו של טיטוס. היה בן דורם של רבן גמליאל דיבנה, רבי אליעזר בן הורקנוס ורבי יהושע.

**אוּסִישְׁקִין, מנחם מנדל (1863–1941) (13) ג 4**  
 ממנהיגי חిבת ציון ומראשי הציונות. נולד בֶּבְּלוֹרוֹס, היה ממייסדי בני ציון (1884) במוסקבה, מפעילי האגודה בני משה\* (1889), ציר מהקונגרס הציוני הראשון, חבר הוועד הפועל הציוני מ־1898 ומראשי המתנגדים לתכנית אוגנדה של הרצל\*. הגיש תכנית לציונות "סינתטית" ששילבה מדיניות, רכישת קרקע, עלייה, התיישבות והכשרת יהודי הגולה. פעל לארגון היישוב בארץ עוד מ־1903, עלה לארץ־ישראל ב־1919, חי זמן

מה בתל-אביב ובנה בה את ביתו, ופעל בתחום גאולת הקרקעות. היה נשיא הקרן הקיימת לישראל\* מ-1923 וממייסדי האוניברסיטה העברית ב-1925. אזרחות כבוד של תל-אביב הוענקה לו ב-1933. היה ממתנגדי תכנית החלוקה של ועדת פיל (1937).

### **אופטושוו, יוסף (1887–1955) (24) ב 1**

סופר יהודי שכתב ביידיש. נולד בפולין, היגר לארצות-הברית בהיותו בן 20 ועסק במכירת עיתונים, היה פועל ומורה. ספריו ראו אור מ-1910; מאות מסיפוריו נדפסו בעיתונות היהודית בפולין ובארצות-הברית. כמה מספריו תורגמו לעברית, ובהם *ביערות פולין* שהומחז והוצג בתל-אביב.

### **אופיר (7) ג 3**

ארץ מקראית שנודעה בזהב המשובח, באבני החן ובעצי האלמוגים שהובאו ממנה. נראה שהיתה במזרח אפריקה, והצי של שלמה המלך הפליג אליה מעציון גבר, ליד אילת של ימינו. בחפירות תל קאסילה בתל-אביב נמצאה הכתובת "זהב אופיר לבית חורון".

### **אופנהיימר, פרנץ (1864–1943) (8) א 3**

מחלוצי רעיון ההתאגדות הקואופרטיבית. נולד בגרמניה ושימש כפרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטאות ברלין ופרנקפורט. הצטרף לתנועה הציונית, ולפי הצעתו הוקם ב-1911 כפר שיתופי בעמק זרעאל, מרחביה\*. בין האגרונום-המנהל ובין הפועלים המתיישבים פרצו סכסוכים, והניסיון נכשל.

### **אופקים (7) ד 3**

שם סמלי, רבים מהמלה אופק. רחוב הכניסה לשכונת אפקה. (היישוב אופקים בנגב הוקם ב-1955 בנגב, ממערב לבאר שבע. יישבו אותו עולים מצפון אפריקה, יהודים שעזבו את מצרים אחרי מבצע קדש\* ועולים מפרס.)

### **אור החיים (26) א 1**

שם ספרו של הרב חיים בן עטר\*, והוא פירוש עממי לתורה שיש בו יסודות קבליים. בסמוך רחובות נוספים בשמות ספרים, ובהם *הכוזרי*.

### **אורי, לָסֶר (1861–1931) (16) א 2**

צייר ואמן תחריטים. נולד ופעל בגרמניה. צייר דמויות ומראות מן התנ"ך (ירמיהו), ועיקר כוחו היה בציורי נוף ובמראות עירוניים שצייר בפאריס, בברלין ובלונדון. מראות נוף שולטים גם בתחריטים ובחקיקות אבן שיצר.

**אוריאל אקוסטה (ד'אקוסטה) (1590-1640) (21) ד 3**  
הוגה דעות שהתפרסם בגין החרם שהוטל עליו. נולד בפורטוגל למשפחת אנוסים וחזר ליהדות ב־1618. היגר לאמסטרדם, והוחרם בגין כתביו הביקורתיים על האמונה היהודית בהישארות הנפש ועוד; חזר בו, הולקה בפומבי – ואחרי זמן חזר להביע דעות שקוממו את יהודי העיר. משנאלץ לחזור בו שוב, שם קץ לחייו.

**אורים (19) ד 4**  
קיבוץ בנגב המערבי שהוקם במוצאי יום הכיפורים תש"ז–1946, כאחד מ־11 יישובי חומה ומגדל שהוקמו באותו לילה. נמצא ממערב לעיירת אופקים.

**אורלוב (אורלוף), חנה (1888-1968) (6) א 1**  
פסלת. נולדה באוקראינה, עלתה לארץ־ישראל ב־1904, השתלמה בפריס ומ־1910 הציגה מיצירותיה בעולם. בפסלי הברונזה שלה יש הרבה מן ההומור. יצרה פסלים גם מגושי אבן ענקיים. פסלי חוצות שיצרה מוצבים במקומות שונים בארץ, ובהם פסל בעין גב\* ואנדרטה להנצחת דב גרונר\* ליד משטרת רמת־גן (המקום שבו נפצע ושממנו נלקח לבית המשפט ואל הגרדום). אחיה הוא צבי נשרי\*.

**אושה (8) ב 4**  
עיר עתיקה מימי המשנה\* שהיתה מקום מושב הסנהדרין\* אחרי מרד בר כוכבא. קיבוץ בעמק זבולון שהוקם ב־1937, סמוך לקריית אתא, לא הרחק מאתר העיר העתיקה, במסגרת יישובי חומה ומגדל, נקרא בשמה.

**אזוב (27) ג 2**  
צמח בעל ריח עז. נזכר כמשל למי שאין לו חשיבות: "מה יגידו אזובי הקיר?" בעלים של מינים אחדים עושים שימוש כתבלין – מבשמים בו משקאות ורטבים – ומהתפרחת, העלים והגבעולים הצעירים מפיקים שמנים אתריים לתעשיית התמרוקים. מחלקי צמח מיובשים מכינים אבקה המשמשת כתבלין, זעתר.

**אז"ר (24) ב 1**  
ראשי תיבות שמו של אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ (1854–1945), סופר, מורה וספרן. נולד בבלרוס, היה סוציאליסט ומראשוני המצטרפים לחובבי ציון. עלה לארץ־ישראל ב־1906 והתגורר בתל־אביב ושימש כספרן בספריית שער ציון\* ביפו, ואחר כך בצפת. נשא את פנקס החבר מספר 1 של הסתדרות העובדים. אזרחות כבוד של תל־אביב הוענקה לו ב־1934, במלאת לו 80. כתב סיפורים ותירגם מגדולי הסופרים הרוסים של המאה ה־19. על שמו נקרא המושב כפר אז"ר ליד קריית אנו.

**2 ד (21)****אחד העם**

שם העט של אשר צבי גינזבורג (1856-1927), הוגה דעות ומחבר מסות, אבי זרם "הציונות הרוחנית". נולד באוקראינה, התגורר באודסה מ-1886, ייסד את אגודת בני משה\* ואת הוצאת הספרים אחיאסף. התגורר בלונדון מ-1907 והיה שותף במאמצים להשגת הצהרת בלפור. עלה לארץ-ישראל ב-1922 וחי בתל-אביב. אזרחות כבוד של העיר הוענקה לו ב-1926, במלאת לו 70. גרס כי אי אפשר "לחסל את הגלות", ולפיכך מוטב להתרכז בהקמת מרכז רוחני לעם ישראל בארץ-ישראל, שיאחד את כל התפוצות. חלק מהמאמרים והמסות שכתב כונסו בספר על פרשת דרכים\*. ספרייתו – שהיתה בביתו ברחוב שנשא את שם העט שלו עוד בחייו, מששת הרחובות הראשונים של תל-אביב – היתה לנחלת העיר אחרי מותו. הבית נהרס יחד עם הגימנסיה\* הרצלית; בבניין הספרייה המרכזית של תל-אביב, בית אריאלה, שוחזרו חדר עבודתו וחלק מספרייתו.

**2 א (22)****אחוה**

שכונה עברית בפאתי יפו, צפונית לנווה צדק\*. נבנתה ב-1899 בידי אגודה (או "לשכה") לעזרה הדדית בשם זה שהוקמה בירושלים ב-1890. היוזמים היו א"א כהנא וי' הכהן מילנר. נקראה שכונת שערי אחוה. עגנון מספר על מגוריו בה בסיפורו "אצל חמדת". התגורר בה הסופר ש' בן-ציון\*. בסמוך התגורר הרב א"י [הכהן] קוק\* עם בואו לארץ-ישראל ב-1904.

**2 ד (21)****אחוזת בית**

האגודה שייסדה שכונה בשם זה, והפכה לתל-אביב. שמה סמלי, כנאמר בתנ"ך "בבית ארץ אחוזתכם" (ויקרא, ד). הוקמה ב-1906 ובאסיפה הכללית הראשונה, שנערכה במועדון ישורון ביפו, השתתפו חמשת המייסדים: מאיר דיזנגוף\*, יחזקאל דנין\*, עקיבא אריה\* ויס, דוד חיותמן\* ודוד סמילנסקי\*. אבן הפינה לבית הראשון הונחה ב-1909. שנה לאחר מכן התקבלה הצעה שהעלה מנחם שיינקין\* לקרוא לעיר בשם **תל-אביב** – כשם מקום הגולים בבבל על הנהר כבר (יחזקאל, ג), וכשם יצירות ספרותיות ששאבו משם המקום בתנ"ך, בעיקר המפורסמת בהן, תרגומו הפיוטי של נ' סוקולוב\* לספרו של הרצל, אלטנוילנד (ראו גם המסגרת בעמוד 32).

**2 ג (5)****אח"י דקר**

צוללת של חיל הים שנעלמה ב-1968 על צוותה. נרכשה בבריטניה, שופצה והיתה בדרכה לארץ. ב-25 בינואר 1968 נותק הקשר עמה, והיא ירדה למצולות הים התיכון על 69 החיילים והקצינים שבה. במאי 1999 התגלו שרידי הצוללת במעמקי הים.

## גימנסיה הרצליה (רחוב אחד העם 7)

הגימנסיה העברית החלה את דרכה עוד בשנת 1905. היה זה מוסד פרטי של בני הזוג פניה וד"ר יהודה לייב מטמן, שאותו פתחו בדירתם הסמוכה לכיכר השעון ב"פ. בגימנסיה העברית הראשונה בעולם היו בתחילה 17 תלמידים. פניה לימדה חשבון בעודה מקלפת בצל או תפוחי אדמה. הגימנסיה החליפה כתובות אחדות לפני שנבנתה בשכונה החדשה, "אחוזת בית", בעזרת תרומה של הנדבן יעקב מוזר מאנגליה – שהתנה את תרומתו בכך שתיקרא על שם הרצל. ב' באב תרס"ט הונחה אבן הפינה. לפי דרישתו של מ' שיינקין הוקמה הגימנסיה מול רחובה הראשי של השכונה, אף-על-פי שהיה ברור כי הבניין יחסום את הרחוב. האדריכל יוסף ברסקי תיכנן מבנה בהשראת מודל בית המקדש, צריחים המזכירים את קרנות המזבח ועמודים שייצגו את עמודי בועז ויכין, בשילוב אלמנטים מזרחיים. הקמתה של הגימנסיה שינתה את אופייה של אחוזת בית, שהפכה מפרבר לשכונת מגורים הבנויה סביב הגימנסיה.

כבר בעיתון ידיעות עיריית תל-אביב מאוגוסט 1944 נכתב: "לפי תכנית בניין עיר מס' 45 שאושרה סופית ביום 21.3.40 ימשך רחוב הרצל עד הים לאחר שבית הגימנסיה 'הרצליה' ייבנה במקום אחר." ההריסה התעכבה שנים רבות. רק בשנת 1962 נחנך מגדל שלום על המגרש שבו ניצבה הגימנסיה. המגדל היה גורד השחקים הראשון בארץ, ונקרא על שמו של שלום שכנא מאיר, אביו של היזם מרדכי מאיר. האדריכלים יצחק פרלשטיין וגדעון זיו תיכננו בניין חדשני, ראשון מסוגו בישראל, המכיל כיום אטרקציות תיירותיות ובהן קיר פסיפס של האמן נחום גוטמן.

נראה כי ההריסה העיקה על הבעלים החדשים, מרדכי מאיר, שכתב לשר התיירות ב-20.10.70: "קיר הפסיפס האמנותי הוקם מתוקף סנטימנט של משפחת מאיר לגימנסיה הרצליה, ולא כפיצוי לעיר תל אביב על הריסת הגימנסיה. אנו הצענו לעיריית תל אביב ולממשלה להשאיר את בניין הגימנסיה הרצליה כמוזיאון לאומי, אולם לצערי הרב לא עיריית תל אביב ולא הממשלה מצאו לנכון ללכת בדרך זו..."



**אחילוף** (27) ג 2  
צמח בר נדיר בישראל. נמוך ובעל פקעת, פורח בסתיו או באביב. בגליל, בעמק יזרעאל ובאזורים נוספים גדל המין אחילוף הגליל.

**אחימאיר, אבא, ד"ר (1897–1962) (8) א 3**  
סופר, עיתונאי והוגה דעות, ממתנגדי שלטון בריטניה בארץ-ישראל ("המנדט") ומקים "ברית הבריונים". נולד ברוסיה, נשלח ללמוד בגימנסיה הרצליה בתל-אביב אך השלים את לימודיו ברוסיה - מפני שהיה בבית הוריו בקיץ כשפרצה מלחמת העולם הראשונה. למד באוניברסיטאות באירופה וקיבל תואר דוקטור מאוניברסיטת וינה. ב-1924 עלה לארץ-ישראל ועבד כעיתונאי. ב-1928 הצטרף לזאב ז'בוטינסקי, היה ממנהיגי הרוויזיוניסטים ונאסר פעמים אחדות בעקבות הפגנות שאירגן. הואשם ברצח ארלזורוב וזוכה, אך תנועתו, "ברית הבריונים", התפרקה. כתב מאות מאמרים, וכן ספרים; היה חבר מערכת האנציקלופדיה העברית.

**אחימעץ** (19) ד 3  
היסטוריון ומשורר (המאה ה-11) באיטליה, מחבר מגילת אחימעץ המתארת בחרוזים את משפחתו מהמאה ה-9 ואילך; מקור חשוב לתולדות יהודי איטליה. בתנ"ך - בן פלטיאל, חותנו של שאול המלך\*; בנו של צדוק הכהן שסייע במסירות לדוד המלך\* בנשיאת ארון הקודש ובריגול בימי מרד אבשלום; אחד מחתניו של שלמה שהתמנה לנציב בנחלתו של שבט נפתלי.

**אחיעזר** (19) ד 3  
נשיא שבט דן בימי הנדודים ממצרים לארץ-ישראל, בן עמישדי, נזכר פעמים אחדות בספר במדבר. כן היה זה שמו של גיבור בן שבט בנימין שחבר אל דוד בצקלג. (וכן שמו של מושב בשפלת יהודה שנוסד ב-1950 בידי יהודים יוצאי תימן. נמצא מצפון מערב ללוד.)

**אחרון, יוסף (1886–1943) (24) ב 1**  
מלחין וכנר יהודי. נולד בפולין, היגר לארצות-הברית, חיבר יצירות בתחום המוסיקה הסימפונית (הקלאסית) ובהן קונצ'רטו לכינור וסוויטות לתזמורת וכן שירים בעלי מוטיבים יהודיים.

**אֵיגֶר, עקיבא, הרב (1761–1837) (21) ג 2**  
רב ופוסק ידוע. נולד בהונגריה, היגר בנעוריו לברסלאו בפולין, נעשה רבה של פוזנה ב-1814 והקים ישיבה גדולה. נאבק בתנועת הרפורמה ובתנועת ההשכלה\*, העמיד תלמידים כרבי צבי הירש קלישר\* ודאג לחולים הרבים במגיפת החולירע של 1831.

**אידלסון, אברהם (1865–1921) (17) ג 4**  
 מראשי הציונות ברוסיה. נולד בליטא, קיבל חינוך דתי ויצא ללמוד באוניברסיטה במוסקבה. הצטרף לבני ציון (1887) ולאגודת בני משה\* (1889) של אחד העם. היה ממנסחי תכנית הלסינגפורס (הלסינקי\*) לפעולה הציונית בגולה.

#### אלטנוילנד - תל-אביב

כבר בימיה הראשונים התחבטו ראשי "אחוזת בית", האגודה שהקימה את העיר ב־1909, באיזה שם יקראו לה. נבחרה ועדה שהביאה לפני אסיפה כללית של תושבי השכונה את הצעותיה לשם העיר: יפו החדשה, נוה יפו, אביבה, יפהפייה, עברייה ועוד. לבסוף נתקבלה ברוב קולות גדול הצעתו של מנחם שיינקין: תל-אביב כשם התרגום העברי לספרו האוטופי של הרצל, אלטנוילנד, שפורסם כשבע שנים לפני כן, ובו תיאר הרצל כיצד תיראה, לדעתו, המדינה היהודית לכשתקום. מילולית, שם ספרו של הרצל הוא "ארץ עתיקה חדשה"; נחום סוקולוב, שתירגם את הספר לעברית, קרא לו בשם הציורי תל-אביב: תל – האוצר את הישן, עתיקות העבר, ואביב – המסמל עתיד ותקוה.

לאחר זמן מצאו כי תל-אביב מוזכרת גם בספר יחזקאל ג' ט"ו, כמקום שבו ישבו הגולים לבבל על נהר כבר. השם תל-אביב ניתן גם לשכונה ליד נס ציונה, אולם אנשי אחוזת-בית לא ידעו על כך. לאחר מלחמת העצמאות צורפה יפו לתל-אביב, והעיר נקראת מאז רשמית תל-אביב-יפו; כך התחברו יחדיו העיר החדשה, שהיתה אז בת 40 שנה, עם יפו בת 4,000 השנים.

#### איזמוז'יק, לאה ודוד – ראו לאה ודוד איזמוז'יק

**אייבשיץ, יהונתן, רב (1690–1764) (17) ג 1**  
 מגדולי ההלכה בדורו. נולד בפולין, התיישב בפראג ב־1715, נבחר לרב של מץ ב־1741 ולרב של אלטונה והקהילות הסמוכות ב־1750. נחשד בנטייה לשבתאות בשל היותו מקובל וזאת אף-על-פי שהיה מהרבנים שחתמו על חרם נגדה. החשד הועלה ביתר שאת בשנותיו האחרונות מפי הרב יעקב עמדין\*, הלוחם הגדול נגד השבתאות (הרחובות סמוכים). בנו הצעיר של אייבשיץ אכן נהה אחרי המשיחיות השבתאית.

**איילת השחר (איילת השחר) (20) ב 2**  
 קיבוץ בגליל העליון המזרחי. רוטשילד\* רכש את האדמות ב־1892. ב־1918 הוקם הקיבוץ, צפונית לראש פינה, ליד תל חצור; במקום מוזיאון לתולדות העיר הקדומה חצור\*. בסמוך רחובות נוספים בשמות מקומות מהגליל: יסוד המעלה, ראש פינה, מירון.

**אייך (20) א 4**

החודש השני בלוח העברי הקדום, והחודש השמיני בלוח המתחיל בתשרי. יש בו 29 יום. נקרא גם "ירח זיו". מזלו: שור. ב"יח בו חל לג בעומר: היום שלפי המסורת פסקה בו המגיפה שבה מתו אלפים מתלמידיו של רבי עקיבא. מאז תש"ח-1948 היום החמישי בו הוא חג העצמאות, מפני שביום זה בתש"ח (14 במאי 1948) הוכרזה מדינת ישראל העצמאית. היום שלפניו, ד באייר, הוא יום הזיכרון לחללי מלחמת ישראל.

**איל"ן (22) א 2**

ארגון ישראלי לילדים נפגעים (איל"ן). הוקם בשנות ה-50 כדי לגייס תרומות מן הציבור ולעזור למשפחות שהיו בהן ילדים שחלו בשיתוק ילדים (פוליו). הוסב להגשת סיוע לילדים נפגעי שיתוק מוחין ולמשפחותיהם.

**אילת (22) א 3**

העיר הדרומית בישראל, לחוף ים סוף. בסמוך היה היישוב התנ"כי עציון גבר, עיר נמל חשובה בימי מלכותו של שלמה; ואילת או אילות הוקמה במקומו: על עזריה בן אמציה מלך יהודה נאמר כי "הוא בנה את אילת" (מלכים ב, יד). בתקופת שלטונה של רומי נקרא היישוב אילה. בימי המנדט היתה במקום נקודת משטרה בשם אום רשרש, וצה"ל הגיע אליה במבצע "עובדה" - האחרון במבצעי מלחמת העצמאות. אילת החדשה הוקמה ב-1951 והפכה לעיר נופש ותיירות שיש בה נמל פעיל.

**אימבר, נפתלי הרץ (1856-1909) ב 3**

משורר, מחבר ההמנון הלאומי, התקווה. נולד בגליציה. היה מראשוני המצטרפים לחובבי ציון\*. עלה לארץ-ישראל וחי בה ב-1882-1887; שירו התקווה נדפס לראשונה ב-1886 בירושלים. בשהותו בארץ שימש פרק זמן כמזכירו של לורנס אוליפנט\* בחיפה. נפטר בניו-יורק.

**אינשטיין, אלברט, פרופ' (1879-1955) ב 1**

מגדולי המדענים, הוגה תורת היחסות. נולד בגרמניה, פיתח גישה חדשה לפיסיקה בעיקר בתחום החלקיקים ובסביבת מהירות האור. חתן פרס נובל לפיסיקה ב-1921. מתומכי הציונות וממייסדי האוניברסיטה העברית בירושלים, אזרח הכבוד הראשון של תל-אביב (1923). היגר לארצות-הברית ערב עלות הנאצים לשלטון. התיאוריה שפיתח בדבר זהות החומר והאנרגיה (אנרגיה=מסה [חומר] כפול מהירות האור בריבוע) היתה הבסיס לפיתוחה של הפצצה הגרעינית הראשונה. דחה הצעה של בן גוריון\* לשמש כנשיא מדינת ישראל עם מותו של ויצמן\*. בשנותיו האחרונות ניסה לגלות מצע משותף לכוחות הכבידה ולכוחות אוניברסליים אחרים (חשמל, מגנט וכו').

**איסקוב, ניסים (1919–1949) (26) א 2**  
משורר, מפעילי המחתרת האנטי פאשיסטית בבולגריה. נולד בבולגריה, היה מפעילי תנועת מכבי, וממייסדי החלוץ. במהלך מלחמת העולם השנייה היה פעיל במחתרת האנטי פאשיסטית.

**איסרליש, משה (1520–1572) (15) ד 4**  
מגדולי הפוסקים בתחום ההלכה\*, ידוע בראשי תיבות שמו, רמ"א. נולד בקראקוב, פולין, ושימש בה כרב. היה חבר בוועד ארבע ארצות\*. ידוע כמי ש"פרס מפה" על שולחן ערוך\*, ספרו של רבי יוסף קארו\*: כלומר, הוא פירסם תוספות מנהגי הלכות של יהודי מזרח אירופה החסרות בספרו של קארו.

**אירוס (25) ד 2**  
פרח הדור. שמו נגזר מיוונית: איריס היתה אלת הקשת בענן. זמן פריחתו בשלהי החורף, ובמינים אחדים בתחילת האביב. בישראל גדלים מינים אחדים, חלקם אנדמיים לאזור צר – ובהם אירוס הגולן, אירוס טוביה, אירוס הגלבוץ, האירוס השומרני ואירוס ירוחם.

**איתאל (19) ד 3**  
שם תנ"כי: חכם קדום הנזכר בספר משלי (ל): "דברי אגור בן יקה, המשא, נאום הגבר לאיתאל, לאיתאל ואכל". כן היה זה שמו של איש משבט בנימין שצאצאו שב לירושלים, כפי שנאמר בנחמיה (יא): "ואלה בני בנימין, סלא בן משלם בן יועד בן פדיה בן קוליה בן מעשיה בן איתאל בן ישעיה". (על נסיבות מתן השם ראו המסגרת בעמוד 19).

**איתן, אהרון (1864–1930) (6) א 2**  
ממייסדי תל-אביב ובעל בית הדפוס העברי המודרני הראשון ביפו. נולד ברוסיה והיה בעל בית דפוס לפני שעלה לארץ-ישראל ב-1906 עם משפחתו. השתתף בייסוד בית חרושת לאומנות העץ בבתי פיינגולד (מצפון ליפו) שנקרא "בית אומנות". בית הדפוס שהקים ביפו נסגר בפקודת הממשלה העותמנית בגלל מתחרה, ערבי-נוצרי. משחידש את פעילותו נודע בית הדפוס כאחד הגדולים בארץ-ישראל. נחלץ לתמוך בגימנסיה העברית הרצליה\* ובילדים נזקקים שלמדו בה והיה מבוני בית הכנסת הגדול בתל-אביב בשנות העשרים של המאה העשרים (ראו עמ' 39).

**איתמר בן אב"י (16) א 4**  
שם העט של בן ציון בן יהודה (1882–1943), מאבות העיתונות הארצישראלית המודרנית. היה בנו הבכור של

מחדש השפה העברית אליעזר בן יהודה (אב"י - ראשי תיבות שם אביו). נולד בירושלים, ובמצוות אביו לא שמע אלא עברית. מילדותו חידש מלים בעברית. בהתבגרו למד בפאריס ובברלין, ערך עיתונים של אביו וייסד את העיתון *דואר היום*. חיזוריו אחרי לאה אבושידיד בת ה־14 עוררו הד רב ביישוב. הציע לחלק את הארץ לקנטונים יהודיים וערביים, ולהחליף את הכתיב העברי-אשורי בכתיב לועזי.

**איתן [סמטא]** (19) **ד 3**  
 שם תנ"כי: ממחברי ספר תהילים לפי המסורת, ומהמשוררים הנזכרים בתהילים, "משכיל לאיתן האזרחי" (פט); על חכמתו אפשר ללמוד מכך ששלמה היה חכם אף ממנו: "ויחכם מכל האדם, מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול" (מלכים א, ה). על נסיבות מתן השם לרחוב - ראו גם מסגרת בעמוד 19. (זהו גם מושב בחבל לכיש; שמו מרמז לפסוק "איתן מושבך" [במדבר, כד], והוא הוקם ב־1955).

**אלבו, נתן (1933-1954)** (20) **א 3**  
 חייל שהקריב את חייו כדי למנוע אסון ואבדן חיי חבריו בהתפוצצות רימון. נולד במרוקו, למד בישיבה, עלה לישראל ב־1951 במסגרת עליית הנוער\* והתגייס לצה"ל, לחטיבת גבעתי\*. ב־11 בפברואר 1954, במאהל היחידה בבית ליד, ובשעה שעסק באבטחת רימונים נשמעה נקישה של נצרת רימון שהשתחררה. נותרו ארבע שניות, ובמהלכן - כפי שלימדו אותו - צעק אלבו "רימון", ורץ איתו אל מחוץ לאוהל. משראה את חבריו ליחידה מכל עבריו, החליט שלא לזרוק את הרימון אלא זינק לתוך תעלה סמוכה, הרימון צמוד לחזהו. לאחר מותו בהתפוצצות הוענק לו ציון לשבח של הרמטכ"ל - עיטור המופת.

**אלביטאר, עבד אל ראוף (נפטר ב־1941)** (26) **ב 1**  
 ראש עיריית יפו. נולד בסוף המאה ה־19 למשפחה מכובדת ביפו, קצבים וסוחרים בקר. שנים רבות היה חבר מועצת העירייה, ובשנים 1934-1941 היה ראש העירייה (יפו התאחדה עם תל-אביב רק אחרי קום המדינה) ובמקביל כיהן כראש לשכת המסחר בעיר. היה מראשי המפלגה הלאומית (הנשאשית) ולכן הותקף ונשדד פעמים אחדות בידי אנשי המופתי הירושלמי וחסידיו "המרד הערבי". ב־1939 התנקשו בחייו, אך הוא ניצל. אחרי מותו עמד אחיו, עומר אלביטאר (1880-1946), בראש עיריית יפו - בשנים 1941-1945.

**אלברט, המלך (1875-1934) [כיכר]** (21) **ד 1**  
 מלך בלגיה. אלבר בפי הבלגים. עלה לכס המלכות ב־1909. דרש מגרמניה לכבד את הנייטרליות של בלגיה ערב מלחמת

העולם הראשונה, ומשנדרש לאפשר לצבא הגרמני לעבור בתחומי ארצו – התייצב בראש צבאו, שהה עם הצבא כל שנות המלחמה ובנו שירת בו כחייל פשוט. ביקר בארץ־ישראל ב־1933 ונפגש עם ראש העיר; ומשנהרג בשנה שלאחר מכן כשעסק בטיפוס הרים, הוחלט להנציח את שמו מכיוון שהיה "המלך היחיד שביקר בתל־אביב".

**אלדד הדני (המאה ה־9) (5) ד 4**  
נוסע יהודי נודע. נקרא כך מפני שגרס כי הוא מבני שבט דן. ידוע בסיפוריו על עשרת השבטים: לטענתו מצא את עקבותיהם בארצות שונות.

**אלו מציאות [סמטא] (22) א 1**  
שם סמלי. ניתן לרחוב בשוק בצלאל שבו נמכרים בגדים וצעצועים במחירים מוזלים. שם הרחוב מזכיר שם פרק ממסכת "בבא מציעא" (דף ב עמ' א) בתלמוד – במשנה המדברת על הכללים הנוגעים במציאה שהתגלגלה לידו של אדם; מכאן התגלגל הביטוי "מציאה" שמשמעו דבר־מה שנרכש בזול.

**אלול (19) ד 1**  
החודש השישי בלוח העברי הקדום, והחודש האחרון בלוח המתחיל בתשרי\*. השם נגזר מהמלה קציר בבבלית. היום יש בו 29 יום. מזלו: בתולה. בימי קדם נחשב לראש חודש למעשר בהמה. מאחר שהוא מקדים את חגי ראש השנה, הימים הנוראים, אומרים בו סליחות, פרק כז בתהילים (ה' אורי וישעי) ותוקעים בשופר.

**אלון, ינאל (1918–1980) (20) א 2**  
אלוף בצה"ל, ח"כ ושר בממשלות ישראל. נולד בכפר תבור, למד בבית־הספר החקלאי "כדורי" והיה ממקימי קיבוץ גינוסר לחוף הכנרת (1937). עוד בהיותו בן 18 עמד בראש פלוגת השדה (הפּו"ש) בגליל. היה מראשוני הפלמ"ח, ומפקדו מ־1945. במלחמת העצמאות פיקד על חזית המרכז, ובהמשך – על חזית הדרום וההשתלטות על חלקים מחצי האי סיני. עם שחרורו, בדרגת אלוף, הצטרף להנהגת המפלגה לאחדות העבודה. היה ח"כ בשנים 1955–1980, ושר משנת 1961 ואילך, בשובו משנת לימודים באוקספורד: שר העבודה (1961–1968), שר החינוך (1969–1974), שר החוץ (1974–1977). משנת 1968 כיהן גם כסגן ראש הממשלה.

**אלוף (19) ד 3**  
שם סמלי. משמעות המלה בתנ"ך היא ראש, מנהיג – תואר כבוד למושל ושר ופניית אשה לבעלה. (בצה"ל נבחרה המלה לסימון דרגה בכירה, שנייה לדרגת רב אלוף של הרמטכ"ל.)

**אלוף בצלות [סמטא]** (21) **ד 3**  
 מחצית שמה של יצירה מאת חיים נחמן ביאליק\*: אלוף בצלות ואלוף שום, שבה פיתח המשורר מעשייה עממית על חכמים ומתחכמים. לא במקרה, סמוך הרחוב לשוק שבו דוכני ירקות ובכללם בצל. היצירה ראתה אור בספר נפרד עם איוריה של יעל ליאור. (ראו מסגרת בעמוד 203).

### אלחנן יצחק - ראו יצחק אלחנן

**אלחריזי, יהודה (1170-1235)** (16) **ב 2**  
 משורר עברי ומתרגם, מגדולי אנשי הרוח ביהדות ספרד. נולד בגרנדה או בטולדו, יצא למסעות במצרים ובארץ-ישראל, ומהן מזרחה עד פרס (אירן). יצירתו העיקרית, תחכמוני\*, כתובה בסוגת המקאמות, והדמות הראשית בה היא הימן האזרחי\*, ממשוררי תהילים. בין תרגומיו - המקאמות של אל-חריזי, שממנו הושפע מודה נבוכים, ספרו של הרמב"ם: תרגום זה, שאינו מדויק, היה המקור לתרגום ללטינית ולספרדית.

**אליהו בחור [בן אשר הלוי אשכנזי] (1468-1549)** (16) **ב 2**  
 בלשן ומחבר מילונים עבריים. נקרא על שם אחד מספריו (הבחור). נולד בגרמניה וחי רוב ימיו באיטליה כמורה לדקדוק עברי לעשירים יהודים ולנוצרים. דחה הצעה ללמד באוניברסיטה של פאריס, אולי מפני שהיהודים גורשו מצרפת. חיבר ספרי דקדוק, מילונים לעברית, לארמית וליידיש.

**אליהו מפרה (המאה ה-15)** (5) **ד 4**  
 רב בירושלים. נקרא על שם העיר באיטליה שבה ישבה משפחתו. עלה לארץ-ישראל ב-1435. השיב על שאלות רבות בענייני הלכה שהגיעו ממקומות שונים בעולם. תיאר בפירוט רב את חיי היהודים בירושלים.

**אליוט, ג'ורג'** (21) **ד 1**  
 שם העט שבו חתמה על הרומנים שלה הסופרת מרי אן אוואנס (1819-1880). נולדה ביורקשיר, אנגליה. שימשה סגן עורך של כתב עת בקובנטרי. את זהותה האמיתית חשף הסופר צ'רלס דיקנס. כמה מחיבוריה נוגעים ביהדות וביהודים. דניאל דירונדה פרי עטה (נדפס ב-1876) נחשב לרומן הראשון המציג התחבטות "ציונית" בת זמנה: גיבורו, בן אצולה המגלה כי הוא יהודי, מחליט לחזור לציון ולבנות את ביתו במדינה של יהודים.

**אליעז, רפאל (1905-1974)** (18) **א 3**  
 משורר ומתרגם. נולד בבולגריה, עלה לארץ-ישראל ב-1932. כבר בשנת בואו החל לפרסם שירים בעברית בכתבי-עת שונים. היה ממשוררי קבוצת "יחדיו" שבראשה עמד

שלונסקי\*. כתב שירי ילדים וערך אנתולוגיה למעשיות ילדים ("לקוט הקסמים"). היה הראשון שתירגם משיריו של פדריקו גרסיה לורקה לעברית (דומנסרו צועני); כן תירגם מחזות של שייקספיר ושל לורקה ומיצירות סטיינבק ואיבסן.

**אליעזר בן הורקנוס, רבי (המאה ה־1 לספירה) (22) ב 4**  
 מגדולי התנאים. נשא לאשה את בתו של שמעון בן גמליאל\*, נשיא הסנהדרין בימי המרד הגדול וחורבן הבית השני. אמרה שנמסרה מפיו: "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, ואל תהי נוח לכעוס, ושוב יום אחד לפני מיתתך, והווי מתחמם כנגד אורן של חכמים, והווי זהיר בגחלתן שלא תיכווה – שנשיכתן נשיכת שועל, ועקיצתן עקיצת עקרב, ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש" (מסכת אבות, ב). רבן יוחנן בן זכאי\*, שמפיו למד, שיבח את כוח זכרונו: "בור סוד שאינו מאבד טיפה" (שם).

**אליפלט (22) א 4**  
 מושב בגליל העליון, בחבל כורזים מצפון לכנרת. הוקם ב־1949 והתיישבו בו עולים מתימן ואחר כך עולים מצפון אפריקה. השם סמלי, מרמז לחזרת פליטי ישראל לארצם; זהו גם שם אחד מבניו של דוד המלך. בסמוך רחובות נוספים על שם יישובים: אשקלון, באר יעקב, פוריה ועוד.

**אליקום (21) ג 3**  
 שם העט של פרופ' היינריך אליקים לָוֶה (1869–1951), ספרן, חוקר וביבליוגרף. נולד בגרמניה, ולמד היסטוריה לתואר ד"ר (1894) באוניברסיטת ברלין. ייסד אגודות ציוניות והוציא לאור את עיתון העם היהודי וכן ירחון בשם ציון. ב־1899 התמנה לספרן באוניברסיטת ברלין, וב־1905 הגיש תזכיר לקונגרס הציוני בדבר הקמת ספרייה לאומית בירושלים. עלה לארץ־ישראל ב־1933, השתקע בתל־אביב והחליף את אז"ר\* כמנהל הספרייה העירונית שער ציון\*. בתפקיד זה החזיק עד גיל 79, בשנת 1948. כתב ספר בשם לשונות היהודים ומחקרים על פולקלור יהודי ועל הומור יהודי.

**אלישברג, מרדכי, הרב (1812–1890) (21) ג 2**  
 מהבולטים ברבנים שהצטרפו לחובבי ציון\*. נולד בליטא, פעל לקירוב לבבות ולא פסל את תנועת ההשכלה. כתב ספרים בנושאים הלכתיים, ובהם הביע גם דעות לא מקובלות.

**אלישיב (22) א 1**  
 שם תנ"כי: הכהן הגדול בימי שיבת ציון מגלות בבל (נחמיה, ג). (מושב בשם סמלי זה הוקם ב־1933 על אדמות שרכשה

## בית הכנסת הגדול (רחוב אלנבי 110)

בית הכנסת המרכזי בתל אביב תוכנן בשנת 1922, ובנייתו הושלמה בשנת 1928. בעצם, מדוע נדרש זמן רב כל כך ממועד הקמת השכונה ועד שהחלו לבנות בה בית כנסת? מסתבר שהתגלע ויכוח על מקומו של הבניין, וזאת למרות שהוקצה לו מקום עוד ב-1911 – "על יד המגדל", כפי שנכתב בפרוטוקול. הכוונה היתה למגדל המים שהוקם בשדרות רוטשילד פינת נחלת בנימין, והיום ניצבת במקומו אנדרטת המייסדים.

באותו פרוטוקול נמצאים דברי המתנגדים, שהביאו לדחיית הבנייה. היו אלה בעיקר פרופסור בוריס שיץ וד"ר ח' חיסין, שטענו כי בית הכנסת עלול לחסום את השדרה: "ידוע שכולם מתחרטים על שסגרנו את רחוב הרצל, וכמובן נתחרט אם נעמיד את הבניין של בית הכנסת ליד המגדל."

זמנית הוקם צריף ברחוב יהודה הלוי 12, ששימש כבית כנסת. במלחמת העולם הראשונה נעצרה הבנייה, ורק בשנת 1922 הכריז ועד תל אביב על תחרות לתכנון בית הכנסת. האדריכל יהודה מגידוביץ זכה בתחרות. נאספו תרומות מעשירי העיר, והוטל מס על מגרשים לטובת הבניין. אילוצים כלכליים גרמו להכנסת שינויים במהלך הבנייה, היתה סכנה שהבנייה תיעצר כליל בשל חוסר מימון מספיק והבעיה העיקרית התגלתה כשהגיעו לבניית הכיפה.

את בעיית המימון פתר הברון רוטשילד בתרומה, אך ידע כיצד בונים כיפה – לא היה. לבסוף, בעזרת המהנדס א' גוט, האדריכל ד' הרשקוביץ ופחח משכונת שפירא, יעקב פסחוביץ, שהתקין סולם מתעגל פרי המצאתו – נפתרו בעיית החישובים ההנדסיים של הכיפה ובנייתה.

בית הכנסת עשוי להכיל אלף מתפללים, היו בו חזן קבוע ומקהלה. את חלונות הויטרז' עיצב האמן בצלאל זאב רבן, שהרבה לעסוק בדמויות מן המקרא, ואת המנורה – שבה גולפו שנים־עשר השבטים – עיצב האדריכל זלמן אכסלרוד. בבית הכנסת נערכו תפילות חגיגיות לרגל אירועים שונים, וזימרו בו במשך השנים טובי החזנים בעולם היהודי. בתקופת המאבק בבריטים הוחבא נשק בבית הכנסת,

אך ה"סליק" התגלה ב-1946 והבריטים החרימו את הנשק בפעולת ראויה.

בתחילת שנות ה-60 למאה ה-20 כיסה האדריכל זאב רכטר את הבניין בשורת עמודים כדי ליצור לו חזית חדשה. ובשנת 2001, החלו לקיים בו שוב מופעי חזנות.



הקק"ל\* בעמק חפר, מדרום לחדרה. המתיישבים היו עולים מתימן. השם סמלי, מרמז למעורבות עליונה בשיבת ישראל לארצו.)

### אלכסנדר ינאי (126-76 לפנה"ס) (16) ב 1

כהן גדול ומלך יהודה (103-76 לפנה"ס). היהודי הראשון שטבע מטבעות עם תואר מלך. מבניו של יוחנן הורקנוס, שלט אחרי מות אחיו אריסטובולוס. ידוע גם בשמו העברי, יונתן. הרחיב במידה ניכרת את גבולות ממלכת החשמונאים, כמעט לממדיה של ממלכת דוד. נאבק כל ימיו בפרושים, חכמי הדת, אבל על ערש דווי יעץ לשלומציון, רעייתו, להשלים עמם.

### אלמגור (5) ג 2

מושב בחבל כורזים סמוך לשפך הירדן אל הכנרת. ב־1951 השתלט כוח צבאי סורי על תל מוטילה - היום גבעת קלע - בשטח ישראל, וסולק משם אחרי לחימה קשה. היאחזות הנח"ל הוקמה ב־1961. משמעות שמה אל־פחד. סבלה אבדות מירי צלפים סורים. הפכה למושב ב־1965.

### אלמונית [סמטה] (21) ד 1

אחת משתי סמטאות ללא מוצא ברחוב המלך ג'ורג' הסמוכות זו לזו. השנייה נקראת פלונית. משמעות השמות: (מישהי) לא ידועה ו־סתם (מישהי) שאין נוקבים בשמה. הבתים בשתי הסמטאות נבנו להשכרה בידי מאיר גצל שפירא, שרכש קרקעות בתל־אביב ובנה שכונה בדרום העיר הנקראת בשמו. שפירא רצה להעניק את שמו לאחת משתי הסמטאות, אלא שדיזנגוף לא הסכים מפני ששמר את השם "שפירא" לרחוב סמוך שבו היה עתיד לקום בית הקק"ל שמייסדה נשא אותו שם משפחה, צבי הרמן שפירא\*. מאחר שלא באו לכלל הסכמה, ויש אומרים שאף רבו על כך, לא ניתנו לסמטאות שמות של אנשים ידועים - אלא שמות סתמיים, שנעשו מסקרנים בגלל ייחודם.

### אלנבי, אדמונד היינמן הנרי (1861-1936) (22) ב 1

גנרל בריטי, כובש ארץ־ישראל. במלחמת העולם הראשונה פיקד על ארמיה בצרפת, ואחר כך לחם נגד התורכים והביס אותם ב־1918. התקבל בירושלים בלחם ומלח. על נצחונו הוענק לו התואר ויקונט של מגידו. בעקבות המלחמה הוסב על שמו הרחוב המרכזי בתל־אביב, דרך הים בשכונה חברה חדשה\*, והגנרל כיבד את המעמד בנוכחותו. הוא שימש נציג בריטניה במצרים ב־1919-1925; בביקורו השלישי בתל־אביב, ב־1933, הוענקה לו אזרחות כבוד של העיר. ברחוב הנקרא בשמו ניצב בית הכנסת הגדול.

**אלנקווה, רפאל, הרב (1847-1937) (19) ג 3**  
מגדולי התורה בצפון אפריקה. שימש כרב בסאלי, מרוקו, ובין ספרי השו"ת (שאלות ותשובות) פרי עטו היו קרני חיים ודמון זהב.

**אלעזר (רוקח) (1854-1914) (22) א 3**  
אידיאליסט, לוחם וחולם, אחיו של שמעון רוקח ממייסדי נווה צדק ודודו של ישראל רוקח\*. נולד בירושלים, נסע לחוץ לארץ כדי לגייס כספים למען המושבה גיא אוני, היא ראש פינה\*, ונכשל; אבל תוך כדי כך הפיץ את הרעיונות של חובת ציון. תמך באיכרי ראשון לציון שמרדו נגד הפקידות של הברון רוטשילד\*. בשנותיו האחרונות נדד בעיירות גליציה.

**אלעזר בן יוסי (המאה ה־2 לספירה) (22) ב 4**  
מהגדולים ב"בעלי האגדה", משבעת תלמידיו האחרונים של רבי עקיבא\*. מחכמי אושה\*. רק אמרה אחת שלו נמסרה במשנה. הותיר קביעות שהאגדה נדרשת בהן, בדומה להלכה. רבי אלעזר בן שמעון אמר עליו: "כל מקום שאתה מוצא דבריו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי באגדה, עשה אוזןך כאפרכסת" (חולין פט).

**אלעזר בן עזריה, רבי (המאה ה־2 לספירה) (22) ב 4**  
תנא מתלמידיו של רבי עקיבא\*. מפיו נרשמה האמרה המפורסמת, "אם אין קמח, אין תורה", שהיא חלק מאמרה רחבה יותר הרואה את שני צדי המטבע, ובכלל זה: "אם אין קמח, אין תורה; אם אין תורה, אין קמח" (מסכת אבות, ג). גרס גם כי המצוות חשובות מידיעת התורה: "כל שמעשיו מרובין מחכמתו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מועטין ושורשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מזיזין אותו ממקומו" (שם).

**אלעזר בן צדוק, רבי (המאה ה־1 לספירה) (22) ב 4**  
תנא, תלמידו של רבי יוחנן החורני שחזה בעיניו בחורבן הבית. אביו היה רבי צדוק, שעליו מסופר כי בימי המצור על ירושלים "היה מתפרנס מקב חרובים משבת לשבת", ואחת מהבקשות שהעלה רבן יוחנן בן זכאי\* לפני אספסיאנוס היתה שיחזיר לידידו השקוע בתענית את בריאותו.

**אלעזר, דוד (1925-1976) (15) ד 4**  
רמטכ"ל צה"ל במלחמת יום הכיפורים. נולד ביוגוסלביה. עלה לארץ־ישראל ב־1941 במסגרת עליית הנוער. הצטרף לפלמ"ח ובו קיבל את כינויו דָּדוּ, נפצע במלחמת העצמאות, שירת בצה"ל והיה למפקד גייסות השירון (1961), אלוף פיקוד הצפון (1964), ראש אג"ם (1968) ורמטכ"ל (1972). ועדת החקירה הממלכתית בראשות

השופט אגרנט קבעה כי הוא נושא באחריות אישית להכנות ולכוננות ערב המלחמה – שפרצה בהפתעה ביום הכיפורים תשל"ד-1973 – והמליצה על סיום תפקידו. מונה למנכ"ל צי"ם, ונפטר מדום לב שנתיים לאחר שויתר על הרמטכ"לות. מרכז דדו לתרבות ואמנות בתל-אביב (הסינמטק) נקרא על שמו.

**אלעזר החורני (המאה ה-2 לפנה"ס) (12) א 4**  
הרביעי מחמשת בניו של מתתיהו החשמונאי. לחם בגבורה ונהרג כשבלם בגופו את ה"שריון" של אותה תקופה – פיל הנושא דבוקת לוחמים סורים-סלווקים על גבו.

**אלפסי, יצחק, הרב (1013-1103) (21) ד 4**  
מגדולי הפוסקים הראשונים, ידוע בראשי תיבות שמו, רי"ף. חי בפס שבמרוקו, ומכאן שמו. היה תלמידו של רבנו חננאל, נאלץ לברוח לספרד והיה בה לרב וראש ישיבה באלסינה. בספר ההלכות שכתב קיבץ ומיצה את ההלכות המעשיות המפוזרות במסכתות התלמוד השונות ויצר את קיצור התלמוד. כל הפוסקים אחריו נדרשו לקביעותיו.

**אלקחי, מרדכי (1925-1947) (7) ד 2**  
מעולי הגרדום\*, הרוגי מלכות\* של העת החדשה. נולד בפתח-תקווה. הצטרף לאצ"ל והשתתף בהתקפה שנערכה על משטרת קלקיליה, על מחנה של הצבא הבריטי בראש העין ועל משטרת רמת גן. נשלח לתפוס בריטים ולהלקותם כגמול על הלקאת נערים יהודים, ונעצר עם שניים מחבריו, דרזנר\* וקשאני\*. הובא למשפט, כפר בסמכות בית-הדין הבריטי ונידון למוות.

**אלקלעי, יהודה (1798-1878) (16) ב 1**  
רב, ממבשרי שיבת ציון לפני היות הציונות. נולד בקרואטיה, שימש רב בהונגריה ופירסם מאמרים בענייני ארץ-ישראל שבהם טען כי הגאולה תתחיל ב"דרך הטבע" ופרש תכניות להקמת מדינה לאומית עם פירוט האופן שבו תתנהל.

**אלרואי, דוד (המאה ה-12 לספירה) (22) א 2**  
מנהיג תנועה משיחית. שינה את שמו ממנחם לדוד וטען כי הוא מלך ישראל. תחילה פעל בקוקז, אולי בחסות מלך כוזר. ייתכן שרצה לנצל את המלחמה בין הצלבנים הנוצרים ובין הערבים המוסלמים כדי לכבוש את ארץ-ישראל; אבל לפני שהספיק לעשות דבר, נרצח בכורדיסטאן. דמותו והאגדות שנרקמו סביבו שימשו בסיס לרומן היסטורי דמיוני לחלוטין בשם דוד אלרואי שכתב בנימין ד'ישראל, ראש ממשלת בריטניה.

**אלשיך, משה (1508–1600~) (22) א 1**  
 פרשן התנ"ך, מקובל ופוסק, מתלמידיו של רבי יוסף קארו. נולד באדריאנופול שבתורכיה. עלה לארץ-ישראל והתיישב בצפת. נודע בפירושים לתנ"ך בנוסח הדרש ועיקרם קריאה להתעוררות האמונה, לתשובה ולפרישות כדי לקרב את ביאת המשיח.

**אַלתרמן, נתן (1910–1970) (6) ב 2**  
 משורר, מחזאי, מתרגם ובעל טור. נולד בפולין, עלה לארץ-ישראל ב-1925, למד בגימנסיה הרצליה והנדסה חקלאית – בצרפת. שיריו פורסמו מאז 1931, וספרו הראשון, *כוכבים בחוץ*, נדפס ב-1938. מ-1934 כתב בעיתונים *הארץ חבר*, שירה שהיתה גם פובליציסטיקה מחורזת במיטבה, ושיאה "הטור השביעי" (1943–1965). היה מהמשוררים הבולטים בקבוצת "יחדיו" שבראשה עמד שלונסקי\*, ומ-1940 – במשוררי "מחברות לספרות" של ישראל זמורה. כתב גם לילדים. כתב פזמונים לתיאטרון הסאטירי, המטאטא וליילה; לו, בהם יותר מ-20 פזמונים שתל-אביב שימשה להם השראה; למשל, "אלימלך": "הנה הוא אלימלך, / הוא בנוה צדק מלך / עובר הוא ברחובות, / שובר הוא לבבות!" או "בכל זאת יש בה משהו" שהלחין משה וילנסקי. תירגם לתיאטרון ממחזות שיקספיר, מולייר, ראסין ועוד. כתב מחזות – *פונדק הרוחות*, *כנרת כנרת*, ועוד. לאחר מלחמת ששת הימים היה ממקימי התנועה למען ארץ-ישראל השלמה. עד אמצע שנות ה-80 נקרא הרחוב בשם אחד מספריו, *עיר היונה*.

**אַמונים (27) ג 2**  
 מן התנ"ך. (בשם זה נקרא מושב בדרום מישור החוף, מדרום לאשדוד. תחילה התיישבו בו עולים ממצרים ב-1950, ועם הפיכתו למושב נקלטו בו עולים מצפון אפריקה ומרומניה.)

**אמזלג, חיים (1824–1916) (22) א 3**  
 מתומכי המושבות הראשונות בארץ. נולד בירושלים, היה סגן קונסול בריטניה ביפו, נשיא לשם כבוד של ועד חלוצי יסוד המעלה שבראשו עמד לבונטין\* ושמטרתו – יישוב ארץ-ישראל. סייע לחברי הוועד לרכוש את אדמות ראשון לציון\* וסייע למושבות אחרות. היה יו"ר הוועד הפועל של חובבי ציון\* בארץ. הוא עצמו גר ביפו, ואחד מבני משפחתו בנה בית בנוה צדק\*.

**אַמירם (5) ד 2**  
 מושב בגליל העליון מדרום-מערב לצפת. נוסד ב-1950 בידי עולים מתימן. השם סמלי ומרמז לצמרות העצים באזור ולמקומו הנישא של היישוב בהרי הגליל. ב-1958 הגיעה למקום קבוצת טבעונים וצמחונים, ואחדים מהם מקיימים בו מאז מרכז נופש ותיירות על טהרת המטבח הצמחוני.

**אמנון ותמר (5) ד 2**

פרח נוי, בדרך כלל בעל שני צבעים ויותר, ומכאן שמו – המרמז לפרשה מקראית שאינה מעידה על אהבה דווקא. ההבנה (המאוחרת) כי אין מדובר ב"זוג טרגי" הביאה לשינוי שמו של הפרח, הנקרא היום סגל תלת גוני (בלועזית ויולה טריקולור); לשווא: בציבור נקלט השם אמנון ותמר.

**אִמְסֻרְדִּים (16) ב 2**

העיר הגדולה בהולנד, מרכז התרבות ומקור משיכה לצעירים ולתיירים. בעלת עבר היסטורי יהודי רב משמעות: רבים מחכמי ספרד ופורטוגל גלו אליה; בה פעל ברוך שפינוזה; ברובע היהודי חי וצייר רמברנדט; יהודים מגרמניה היגרו גם אליה אחרי עלות הנאציזם – ובעיקר זכורים אנה פרנק ובני משפחתה, שהתגלו במחבואם בעיר ונשלחו למחנות, וזאת בזכות היומן שחיברה הנערה.

**אִמֶץ (22) א 4**

שם סמלי. קריאה להתחזק ברות. חלק מהביטוי "חֶזֶק וְאִמֶץ" החוזר שלוש פעמים בתנ"ך בתחילת ספר יהושע: "חֶזֶק וְאִמֶץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם"; "רק חֶזֶק וְאִמֶץ מאד לשמור לעשות ככל התורה אשר ציווך משה עבדי"; ולבסוף "חֶזֶק וְאִמֶץ, אל תַעֲרֹץ ואל תַחַת כי עִמְךָ ה' אלוהיך בכל אשר תֵלֵךְ". ראו השכל וחזק.

**אנגל, יואל (1868–1927) ג 1**

מוסיקאי, מראשוני המוסיקה היהודית החדשה ומחלוצי הזמר העברי. נולד באוקראינה, וחיבר מנגינות עוד בבית הספר בחארקוב שבו למד. השתלם במוסיקה במוסקבה וב־1909 נדפס קובץ שירים עממיים יהודיים שליכת. עלה לארץ־ישראל ב־1924, היה מורה למוסיקה בבית המדרש למורות וגנות, כינס מנגינות עממיות יהודיות ועיבד אותן עיבוד אמנותי. כתב מוסיקה לתיאטרון (הדיבוק בהבימה\*) ולחנים לשירי ילדים ועוד. בין היתר הלחין את שירו של יחיאל הילפרין "הגמל" שבו נאמר: "הגמלים נושאים זיפזיף; / בית על בית בונים בתל־אביב!" ב־3 שנות חייו האחרונות גר בתל־אביב.

**אִנְדְרוּמָדָה [מדרגות] ג 1**

לפי המיתולוגיה היוונית, בתם של מלך אתיופיה קפיאוס ושל קסיופאיה אשתו בת יפו, שתושביה נאלצו להקריב אותה למפלצת ים, שאם לא כן – היתה הורסת את העיר. הנערה נקשרה לסלע, ובעודה ממתנה למפלצת עבר שם במעוף הגיבור היווני פרסאוס, ובכליו ראשה של מדוזה. המפלצת הביטה בראש הכרות והפכה לאבן. לפי אחת המסורות נמצא סלע אנדרומדה – זה שאליו נקשרה, או המפלצת המאובנת – בחוף יפו.

**אנדרוס, לואיס (1896–1937) (26) א 2**  
ממלא מקום של מושל מחוז הגליל מטעם בריטניה בתקופת המנדט. הגיע לארץ-ישראל בשנות ה־30, נחשב לייעיל ונאור ולאודה היישוב היהודי. נרצח ב־1937 בידי ערבים בנצרת.

**אנדרסן, הנס כריסטיאן (1805–1875) (8) א 4**  
המפורסם במחברי האגדות האמנותיות. נולד בדנמרק ועבר בן 14 לבירת ארצו, קופנהגן. היה תמיד בעל מראה מוזר והרגיש דחוי (ממש כמו הברווזון המכוער, גיבור אחד מהידועים בסיפוריו). כתב מחזות, שירים ובעיקר סיפורים, תחילה עיבודי סיפורים ששמע בילדותו ובמהרה מעשיות פרי דמיונו. רבות מיצירותיו תורגמו ועובדו לעברית.

**אנטוקולסקי, מרק (מרדכי) (1843–1902) (16) ב 2**  
פסל יהודי. נולד בוילנה, בירת ליטא, ובין היתר היה שוליה של אמן חריטה בעץ. בשנות ה־60 של המאה ה־19 למד באקדמיה לאמנות בפטרסבורג שברוסיה, ויצר תבליטי עץ ושן ובהם גם בנושאים יהודיים. בשנות ה־70 יצר פסלים דמויות של צארים מפורסמים וכן סופרים ואישים רוסים אחרים. כן יצר פסלים של מעמדים דרמטיים ודמויות מן המיתולוגיה. שם הרחוב נקבע במלאת מאה שנים להולדתו.

**אנטיגונוס ה־II (75 בערך–37 לפנה"ס) (16) ב 1**  
אחרון מלכי יהודה משושלת החשמונאים\*; מלך בחסות הפרתים. שמו העברי מתתיהו. הוא ואלכסנדר אחיו, בניו של אריסטובלוס (השני), הוחזקו בנעוריהם כבני ערובה ברומי. בשנת 40 לפנה"ס נכנס לירושלים בראש צבא – בחסות הפרתים, שכבשו את סוריה – והורדוס נמלט ממנה; המאבק נמשך שלוש שנים, ובסופו של דבר חזר הורדוס לשלוט – ואנטונווס, השליט מטעם רומי במזרח, ציווה לכרות את ראשו של אנטיגונוס; בחפירות הצלה בירושלים התגלה קבר מפואר, והועלתה השערה שהוא מקום מנוחתו.

**אני מאמין (20) א 3**  
שם סמלי. ראשיתו ב־13 העיקרים לרמב"ם\* והתגלגלה לסידור בנוסח המוכר היום ("אני מאמין באמונה שלמה..."). שם הרחוב מנציח הצהרה שהפכה לשיר, הימנון פרידה שאותו שרו היהודים שנכלאו בגטאות ובמחנות הריכוז והמובלים להשמדה בפולין ובגרמניה, בהצהירם על אמונתם בחיים גם על סף הכיליון.

**אנילביץ, מרדכי (1919–1943) (20) א 2**  
מפקד המרד בגטו וארשה. נולד בבירת פולין והיה חבר השומר הצעיר. עם הכיבוש הגרמני ניסה לצאת מפולין, אך נתפס. כשנודע על ה"אקציות" שבהן שולחו אלפי יהודים למחנות ההשמדה מדי יום, מיהר לחזור לווארשה. היה

ממייסדי אי"ל - ארגון יהודי לוחם - ומפקדו. עמד בראש המרד היהודי בגטו וארשה עד שנפל. על שמו נקרא קיבוץ יד-מרדכי דרומית לאשקלון\* שנוסד בשנת מותו.

**אנכי, זלמן יצחק (1878-1947) (6) ב 3**  
 סופר שכתב עברית ויידיש. נולד בפּוֹלָוֶס, והיה מיודד עם סופרים בני דורו ובהם י"ח ברנר, ה' צייטלין וא"נ גנסין. בהיותו כבן 25 נדפס סיפורו הראשון, "הינוקא", בכתב העת העברי השילוח\*. שנים אחדות נדד ברוסיה, באירופה ובאמריקה הדרומית, וב-1924 עלה לארץ-ישראל ועבד בעיריית תל-אביב.

**אניסקי, שלמה (1863-1920) (24) ב 1**  
 סופר, מחזאי ופולקלוריסט יהודי. נולד בויטבסק שבפּוֹלָוֶס. היה פעיל במהפיכה הבולשביקית, אבל אחר כך עבר לווארשה ונפטר בה. הידוע במחזותיו, הדיבוק, מוצג זה כמאה שנים.

**אסירי ציון (21) ג 4**  
 שם סמלי, לציון גורלם של אסירים יהודים שהושלכו לכלא על פעולותיהם למען היישוב היהודי בארץ-ישראל, בעיקר בימי המנדט הבריטי. מאוחר יותר דבק הכינוי גם ביהודים שנכלאו במדינות טוטליטריות מפני שביקשו לעלות לישראל; רבים מהם "נעלמו", או אף הוצאו להורג.

**אסירי ציון [סמטא] (21) ג 4**  
 ראו לעיל. אסור על עלייה ואף על לימוד עברית בברית-המועצות החל עוד בימי שלטונו של סטאלין (1924-1953) והוחמר בשלהי שנות ה-70 ובתחילת שנות ה-80; תופעות דומות היו בעיראק ובסוריה וכדומה. השותפות במאבקם של יהודים אלה התבטאה במידה רבה בהזכרת מצבם ובדרישה מתמדת לשחררם.

**אסף הרופא (26) ב 3**  
 רופא יהודי שפעל ככל הנראה במאה ה-6 לספירה וחבר ספר ברפואה שבו נכללת "שבועת הרופא" בעברית. ייתכן שהיה זה אסף בן ברכיהו שנקרא גם אסף הירחוני, רבנו אסף ועוד. על שמו נקרא בית-חולים ליד צריפין שנוסד כבית-חולים צבאי ב-1949.

**אסתר המלכה (16) ב 3**  
 מהנשים בתנ"ך והדמות המרכזית במגילה הקרויה על שמה. שמה היה הדסה\*, ואסתר - שמה הפרסי. לפי המגילה, בחר בה אחשוורוש תחת ושתי, אשתו שהודחה, ובעצת מרדכי סיכלה את מחשבת הרשע של ראש השרים "להשמיד, להרוג

ולאבד" את כל היהודים בממלכה. במגילה הנקראת בשמה קוראים בבתי־הכנסת פעמיים, בערב פורים ובבוקר יום החג. בשנותיה הראשונות של תל־אביב נהגו ליצני העיר להחליף שמות של רחובות ליום אחד בפורים, שהיה גם יום הולדתו של דיזנגוף\*; מאוחר יותר ניתן השם לרחוב זה. בסמוך רחובות אחרים על שם נשים מהתנ"ך: יעל, שולמית ורות.

**אפט, יעקב (1894–1969) (12) ב 2**  
מאנשי העלייה השנייה, מראשי הפועל הצעיר, מפא"י וההסתדרות הכללית. נולד בבסרביה, עלה לארץ־ישראל ב־1913 והיה פועל חקלאי בבן שמן ובדגניה. ניהל את קופת החולים של פועלי יהודה שנבלעה בהסתדרות; והיה מפעילי ההסתדרות הכללית וחבר מועצת עיריית תל־אביב. ייסד את המשביר המרכזי וניהל אותו כל חייו. היה מראשי המשק ההסתדרותי.

**אפלטון (427–347 לפנה"ס) (26) ב 4**  
מגדולי הפילוסופים. היה תלמידו של סוקרטס ואבי הפילוסופיה השיטתית ביוון ובעולם. בצניעות רבה הציג את כתביו כאילו כולם משנתו של רבו, הדובר הראשי בדיאלוגים – הצורה הספרותית של כתבים אלה. תלמידו הבולט בבית־ספרו באתונה, האקדמיה, היה אריסטו, מי שהשפיע על המדע המערבי עוד כאלפיים שנה.

**אפ"ק (22) ב 3**  
ראשי תיבות שמו של בנק, אנגלר־פלשתינה קומפני, מיסודה של ההסתדרות הציונית. נוסד בלונדון ב־1902 כחלק מהמוסד הכספי של ההסתדרות הציונית העולמית – אוצר התיישבות היהודים. הסניף הראשון בארץ נפתח ביפו ב־1903, ונתן הלוואות למתיישבי אחוזת בית. בימי מלחמת העולם הראשונה סייע הבנק למושבות ביהודה. לאחר קום המדינה הודפסו בו שטרי הכסף הראשונים, לפני היות בנק ישראל, ואז גם שינה את שמו לבנק לאומי לישראל.

**אפשטיין, יצחק (1861–1943) (16) ב 1**  
מחנך ובלשן. נולד ברוסיה, השתלם בחקלאות אצל המומחים של רוטשילד ועלה לארץ־ישראל ב־1885 כדי לשמש מדרך במושבות. היה מורה בראש פינה, ניהל בית־ספר בסלוניק שביוון ואת סמינר לוינסקי בתל־אביב. לימד עברית בעברית, היה מהלוחמים למען ההטעמה (הנגינה) המזרחית בדיבור – שאכן דחקה את רגלי ההטעמה האשכנזית. כתב רבות בנושאי חינוך ובלשנות. התפרסם במאמר שכתב ב־1907, "שאלה נעלמה", ובו נדרש לבעיה הערבית; היה ממייסדי ברית שלום. אחיו הבכור היה הסופר שלמה האלקושי\*.

**אצ"ל** (20) א 3  
 ארגון צבאי לאומי. ארגון מחתרתי שפעל בתגובה על התנכלות הערבים למפעל הציוני, ונגד גזרות הספר הלבן של שלטון המנדט הבריטי. תחילתו בקבוצה שפרשה מן ההגנה ב־1929 ונקראה ההגנה ב; חלק מחבריה חזרו והתאחדו עם ההגנה ב־1937, והאחרים נותרו באצ"ל ופתחו בפעולות גמול נגד הערבים, תחילה בגליל ואחר כך בירושלים, בחיפה ובמקומות אחרים. המפקד ב־1939, דוד רזיאל, הפסיק את הפעולות נגד הבריטים כדי לסייע להם במלחמתם בנאצים, ונהרג בפעולה מטעמם בעיראק. ב־1943 התמנה מנחם בגין\* למפקד העליון, והארגון ניהל מאבק רצוף נגד הבריטים עד להשגת העצמאות. רבים מחברי האצ"ל נפלו בהתמודדות עם הצבא הבריטי ועם משטרת המנדט, ועל כמה מהם הוטל גזר־דין מוות והם עלו לגרדום; הבריטים חדלו מהתליות רק אחרי שהאצ"ל הוציא להורג, כגמול, שני סמלים בריטים.

### אקוסטה - ראו אוריאל אקוסטה (ד'אקוסטה)

**אקסלרוד, נתן (1905-1987)** ב 4  
 ממייסדי תעשיית הסרטים בארץ־ישראל. נולד ברוסיה, ועלה לארץ־ישראל בשנת 1926. החל להפיק סרטים בשביל ממשלת המנדט הבריטי וכן בשביל הסוכנות היהודית. ייסד חברת הפקה בשם סרטי כרמל, ועמד בראשה. עיקר פעילותה של החברה היתה בהפקת יומני קולנוע: המהדורה המצולמת של החדשות בנוסח שנות ה־40, ה־50 וה־60 שהוקרנו לפני סרטי הקולנוע.

**ארבע ארצות** (16) ב 2  
 קיצור של ועד ארבע הארצות, האוטונומיה היהודית בארבעה מחוזות בממלכת פולין (מאות 16-18). הממשלה המרכזית התירה לקהילות היהודיות לנהל את ענייניהן המשותפים, מעין אוטונומיה; המוסדות המרכזיים של ההנהגה העצמית בפולין ובליטא נקראו "ועדי ארצות" שהיו, למעשה, התועדויות של ראשי הקהל. בוועד ארבע ארצות היו המחוזות פולין גדולה, פולין קטנה, רייסין ווהלין; בשנים מסוימות הצטרפו גם לובלין, פודוליה ועוד. היה גם ועד מדינת ליטא. ב־1764 בוטלה סמכותם של הוועדים.

**ארבר, מנחם (1898-1961)** ד 2  
 מראשי בית"ר. נולד באוקראינה ועלה לארץ־ישראל ב־1905. למד בגימנסיה הרצליה, התנדב לגדוד העברי במלחמת העולם הראשונה והיה מחסידיו של ז'בוטינסקי\*. מ־1926 עמד בראש בית"ר - ברית יוסף תרומפלדור - בארץ. בפרוץ מלחמת העולם השנייה היה ראש מחלקת הגיוס לצבא הבריטי מטעם ההסתדרות הציונית החדשה (זו שהקים ז'בוטינסקי). ב־1947 נעצר עם רבים ממנהיגי היישוב היהודי והוחזק במעצר בלטרון.

**אָרְגוּב, אַלכסנדר (סשה) (1914–1995) (6) א 1**  
 מלחין של מאות שירים ופזמונים. נולד ברוסיה, והחל לנגן בהיותו בן ארבע. עלה לארץ-ישראל ב-1934. הלחין רבים משירי הצ'זבטרון והלהקות הצבאיות ושירי מלחמת העצמאות, וכן שירים ופזמונים על תל-אביב: "רחובות תל-אביב" של יעקב שבתאי\*, "תל-אביב" של לאה\* גולדברג ועוד. כתב מוסיקה למחזות רבים, והלחין את שיריו של אלתרמן\* למחזמר שלמה המלך ושלמי הסנדלר שכתב סמי גרונימן\*. יקיר תל-אביב-יפו ב-1987. חתן פרס ישראל לזמר עברי בתשמ"ח-1988.

**אָרְזִי, יְהוּדָה (1907–1959) (7) ד 3**  
 מראשי שירות הידיעות (ש"י) בהגנה, פעיל בתחום הרכש (נשק) וההעפלה אחרי מלחמת העולם השנייה. נולד באוקראינה, עלה עם הוריו ב-1924 והתגייס ב-1926 למשטרת ארץ-ישראל. מ-1934 עסק לסירווגין ברכישת נשק בחוץ לארץ, בהעפלה ובמודיעין של ההגנה. במלחמת העצמאות (1947–1949) רכש ציוד כבד לצה"ל בארצות-הברית. לאחר הקמת המדינה פנה לפעול בתחום התירות והיה ממקימי מלון רמת אביב עם ויטלה\*.

**אָרְטֵר, יִצְחָק, ד"ר (1791–1852) [שביל] (15) ג 4**  
 מסופרי ההשכלה. נולד בגליציה. למד רפואה אך התפרסם בעיקר בכתיבה סאטירית עוקצנית. הצליף בחסידים ובמתנגדים, בחרדים ובמשכילים. קובץ הסאטירות שלו נקרא הצופה לבית ישראל.

**אָרְיָאָל (19) ד 3**  
 משמותיה של ירושלים, כפי שמתברר מדברי הנביא המדבר על העיר שבה איווה דוד המלך לבירתו: "הוי אריאל, אריאל, קרית חנה דוד" (ישעיהו, כט). שימש גם כינוי לגיבורי חיל.

**אָרְיָאָ, יוֹסֵף (1906–1972) (7) ג 3**  
 סופר. נולד באוקראינה, עלה לארץ-ישראל ב-1925 ועבד כפועל בניין וכן בכבישים ובחקלאות. מ-1926 נדפסו מאמרים פרי עטו בעיתוני התקופה. ב-1932 שב מהשתלמות בארצות-הברית ועבד בעיריית תל-אביב. ספריו כוללים רומנים, קבצי מעשיות וסיפורים וכן אנתולוגיות ואסופות בעריכתו, בהן על תל-אביב ויפו.

**אָרִיסְטוֹ (384–322 לפנה"ס) (27) ג 4**  
 מגדולי הפילוסופים. נולד ביוון, למד באקדמיה של אפלטון, הקים בית-ספר משלו, הליקיאון, והיה מורו הפרטי של אלכסנדר מוקדון. תורת ההיגיון שניסח והשקפותיו המדעיות הפכו לבסיס הידע והמדע במשך כאלפיים שנה.

**אריסטובולוס (המאה ה־2 לפנה״ס) (12) א 4**

כהן גדול והמלך החשמונאי הראשון. בכורו של יוחנן הורקנוס, נקרא גם יהודה, שלט עם מות אביו כשנה אחת. הרג את אחיו אנטיגונוס והשליך לכלא את אמו ואת אחיו האחרים, ובהם ינאי. כן היה זה שמו של הצעיר בבניו של ינאי, שמלך במות אמו שלומציון ואחרי שהביס את אחיו הורקנוס; בעקבות מלחמת אחים איבדו שניהם את המלוכה.

**אַרלוֹזוֹרוב, חיים, ד״ר (1899–1933) (17) ג 2**

מדינאי ציוני ומראשי תנועת העבודה. נולד באוקראינה, היגר עם משפחתו לגרמניה אחרי הפרעות של 1905. למד באוניברסיטה של ברלין והוענק לו תואר ד״ר בכלכלה. היה במפלגת הפועל הצעיר, באחדות העבודה ולבסוף במפא״י. חבר הוועד הפועל הציוני מ־1923. עלה לארץ־ישראל ב־1924. מ־1931 היה חבר הנהלת הסוכנות ומנהל המחלקה המדינית שלה. בשנת מותו פעל להעלאת יהודי גרמניה. נרצח על שפת ימה של תל־אביב בידי אלמונים; נחשדו בכך יריבים פוליטיים, שזוכו במשפט. בסמוך רחובות נוספים על שם אישים בתנועת העבודה בארץ ובעולם, ובהם א״ד גורדון, אדוארד ברנשטיין ואהרן ליברמן.

**אַרליך, פֶּאָול, ד״ר (1854–1915) (26) ב 1**

מדען יהודי, רופא, חלוץ הכימותרפיה. נולד בשלזיה ולמד רפואה באוניברסיטאות בגרמניה. מ־1890 היה עוזרו של רוברט קוך, מגלה חיידק השחפת. המשיך במחקר רפואי בתחום הדם, הגדרת הלוקמיה וסוגי האנמיה, בעיות החיסון שהיה אז בחיתוליו ועוד. בעקבות מאמץ של שנים גילה ב־1909 את צוות עוזרו תרכובת המסייעת לחולי עגבת, ובכך הניח עם היסוד לכימותרפיה החדשה – וזכה בפרס נובל באותה שנה.

**ארלנגר, מיכאל (1828–1892) (21) ג 2**

ממייסדי כל ישראל חברים\* (אליאנס). נולד בצרפת. סייע לקרל נטר בייסוד בית־הספר החקלאי מקווה ישראל. היה יועץ לברון רוטשילד\* בענייני צדקה, והשפיע רבות על פעולת הברון בארץ־ישראל. היה מחובבי ציון\* וגזבר התנועה.

**אַרם, משה (1896–1978) (6) א 3**

חבר כנסת. נולד ברוסיה, היה מראשי פועלי ציון ברוסיה, ופועלי ציון־שמאל משעלה לארץ־ישראל ב־1924. היה נציג מפלגתו במועצת עיריית תל־אביב, במועצת פועלי תל־אביב ועוד. היה חבר הוועד הפועל הציוני והוועד הפועל של ההסתדרות הכללית. עם הקמת מפ״ם היה לח״כ; ועם הפילוג במפ״ם היה מראשי מפלגת אחדות העבודה. כתב מאמרים וספרים. יקיר העיר תל־אביב–יפו 1977.

**ארנון (17) ג 3**

נחל הנשפך אל ים המלח מתחום ממלכת ירדן. מוזכר בתנ"ך כגבול בין מואב וארץ האמורי, כציון דרך בנדודי עם ישראל, כשהכה את סיחון האמורי בגבול מואב: "ויכהו ישראל לפי חרב, ויירש את ארצו מארנון ועד יבוק" (במדבר, כא), וכן כתיחום נחלות ראובן וגד, שישבו ממזרח לירדן. ברחוב גרה הסופרת לאה\* גולדברג שספרה נסים ונפלאות מתרחש בו וכן ידידי מרחוב ארנון.

**ארניה, אוסולדו, ד"ר (1894-1960) ד 4**

נשיא העצרת הכללית ב־1947. כיהן כנציג ברזיל באו"ם, ובשנת כהונתו כנשיא העצרת התגבשה הצעת ההחלטה על הקמת מדינה ליהודים בארץ־ישראל, שהתקבלה ברוב גדול (33 מדינות נגד 13) בכ"ט (29) בנובמבר 1947.

**אש, שלום (1880-1957) א 4**

סופר ומחזאי. נולד בפולין, ותחילת כתיבתו בעברית (1900). עבר לכתוב בידיש ותיאר את העיירה היהודית בתריסר מחזות ויותר. נדד באירופה ובאמריקה וכתב ספרים על חיי היהודים במזרח אירופה וכן על ישו והנוצרים הראשונים. בביקור בארץ־ישראל ב־1911 כתב את "שירת העמק" בידיש על החלוצים. מ־1954 חי בארץ.

**אשדוד א 2**

עיר נמל בדרום מישור החוף. קרויה על שם העיר הכנענית והפלשתית הנזכרת בתנ"ך ששכנה באותו אזור וכן הכפר הערבי איסדוד. במלחמת העצמאות התקרב הצבא המצרי למקום, ונבלם ליד גשר הנקרא מאז בשם "עד הלום". ההחלטה לבנות כאן עיר נמל נפלה ב־1957; ארבע שנים אחר כך הוטלה למימי הים התיכון אבן הפינה לנמל, שנחנך ב־1965. היום אשדוד היא מהערים הגדולות במדינה, שבהן יותר מ־150,000 תושבים.

**אשכול, לוי (1895-1969) א 3**

ראש הממשלה השלישי של ישראל ובעל תרומה מכרעת לפיתוח המדינה ולבניין כלכלתה. נולד באוקראינה, עלה לארץ־ישראל ב־1914 ועבד כפועל חקלאי במושבות. ב־1918 התגייס לגדוד העברי. היה ממקימי ההסתדרות וקבוצת דגניה ב ב־1920. כאיש עשייה מובהק נרתם להקמת מוסדות כלכליים כמו ניר, שיכון ומקורות - חברת המים, שאותה ניהל ב־1937-1951. מסוף שנות ה־30 היה חבר מפקדת ההגנה, ובמלחמת העצמאות היה מעוזרו של בן גוריון\*. מ־1949 עד 1952 ניצח על הקמתם של מאות יישובים חדשים - כראש מחלקת

ההתיישבות בסוכנות - שנועדו לקליטת מאות אלפי עולים שנהרו ארצה. 1950-1951 היה גזר הסוכנות, ומ-1951 - שר בממשלה: שר החקלאות והפיתוח (1951-1952), שר האוצר (1952-1963), וראש הממשלה ושר הביטחון (1963-1967): ב-1965 הורה להעלות את עצמות ז'בוטינסקי\* לארץ. בימי הכוננות (מאי 1967) מסר את תיק הביטחון למשה דיין\*, והמשיך לכהן כראש הממשלה עד מותו ב-1969.

**אשכנזי, ישראל, הרב (1799-1839) (5) ד 4**  
מראשוני התלמידים של הגר"א\*, עלה לארץ-ישראל בתחילת המאה ה-19 עם תלמידים אחרים של רבו, שכונו "פרושים" - כנגד ה"חסידים", תלמידי הבעש"ט\* שעלייתם החלה 30 שנה לפנייהם. כונה גם רבי ישראל משקלוב, על שם עיר מוצאו. חיבר את פאת השולחן\*, ספר הדן בהלכות ארץ-ישראל בשולחן ערוך לרבי יוסף קארו\*.

**אֶשְׁקֵלּוֹן (22) א 3**  
עיר חוף וקיט בדרום שפלת החוף, דרומית לאשדוד. הוקמה ב-1951, תחילה בשם מגדל אשקלון ומ-1955 בשמה היום, על שם העיר הכנענית והפלשתית הנזכרת בתנ"ך ושימשה כמבצר בתקופה הצלבנית. הממלוכים, שכבשו את ארץ-ישראל מידי הצלבנים, הרסו אותה כדי שלא תשמש שוב פולשים מאירופה, והערבים הקימו על חורבותיה עיירה בשם מג'דל. הצבא המצרי הפולש נאחז בעיירה זו ב-1948. בעיר שרידים לעברה המפואר, בעיקר בתל סמוך לחוף הים, דרומית לעיר, מוקף בגן גדול.

**אשרמן, יוסף (1889-1968) (1) ב 1**  
גינקולוג ורופא-מיילד. נולד בצ'כוסלובקיה ולמד רפואה בפראג. עלה לארץ-ישראל ב-1920, שימש כרופא בעמק יזרעאל, ביבנאל ובגליל, ולאחר מכן מונה למנהל שירותי המיילדות והגינקולוגיה בתל-אביב. כיהן כפרופסור לרפואה באוניברסיטה העברית בירושלים.

**אשתורי הפרחי (1282-1357~) (16) ב 1**  
רב וחוקר ארץ-ישראל. נולד בפרובאנס שבצרפת למשפחה שמוצאה מספרד. למד רפואה באוניברסיטת מונפליה (צרפת). עלה לארץ-ישראל ב-1312, התיישב בבית-שאן והקדיש את עצמו לחקר הארץ. ספרו, *כפתור ופרח*, נחשב לראשון בספרי המחקר על הארץ.